

Διερεύνηση του ρωμαϊκού αμυντικού σχεδιασμού στην επαρχία της Αραβίας με τη βοήθεια των συστημάτων γεωγραφικών πληροφοριών.

Στέφανος Καραμανώλης
Ιστορικός - Αρχαιολόγος

Περίληψη: Το ερώτημα που τίθεται στο παρόν άρθρο είναι κατά πόσο μπορούν τα Συστήματα Γεωγραφικών Πληροφοριών να συνεισφέρουν στη διερεύνηση του αμυντικού σχεδιασμού στη ρωμαϊκή επαρχία της Αραβίας και στην περιοχή που την περιέβαλλε, η οποία εκτεινόταν μέχρι τη συρο-μεσοποταμιακή έρημο στα ανατολικά και το άκρο της αραβικής χερσονήσου στα νότια, σε μια περίοδο με χρονικό ορίζοντα τα έτη 114 και 284 μ.Χ. Η παράθεση των ιστορικών και αρχαιολογικών στοιχείων που συνθέτουν το χρονικό και γεωγραφικό πλαίσιο λειτουργεί ως βάση για την ανάλυση των δεδομένων. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται σε σημεία αρχαιολογικού ενδιαφέροντος με διοικητική, οικονομική και στρατιωτική σημασία από πλευράς του ρωμαϊκού παράγοντα, όπως είναι οι πόλεις, το οδικό δίκτυο και τα οχυρά. Όσον αφορά το αραβικό στοιχείο, η προσοχή εστιάζεται στα λιγοστά οικιστικά κατάλοιπα και στις ακόμα λιγότερες αραβικές πόλεις. Πιο συγκεκριμένα, υπό δοκιμή τίθεται μία εφαρμογή των ΣΓΠ, η ανάλυση κόστους, με σημεία αναφοράς το λεγεωνικό στρατόπεδο της Βόστρας, τα οχυρά, τις περιτειχισμένες πόλεις και το κύριο οδικό δίκτυο της επαρχίας, η οποία καλείται να καταγράψει τις γενικές τάσεις που επικρατούν, καθιστώντας δυνατή την εξαγωγή συμπερασμάτων για τη δυναμική της ρωμαϊκής κυριαρχίας και τα όρια όπου αυτή αρχίζει να εξασθενεί υπό την επίδραση του παράγοντα της απόστασης και της γεωγραφίας.

Abstract: This article attempts to shed light on the argument about how much Geographical Information Systems (GIS) could contribute to the exploration of the defensive perception in the Roman province of Arabia and the surrounding areas, extending to the Syro-Mesopotamian desert in the east and the edge of the Arabian Peninsula to the south, beginning in AD 114 and ending in AD 284. The presentation of the historic and archaeological information defines the time and geographic frame and therefore constitutes the ground of the data analysis. We are especially focused on archaeological places with administrative, economic and military importance for the Romans such as cities, road networks and fortresses. Regarding Arab concerns, our interest lies in their rare settlement remnants and their cities which are even rarer. Particularly, we examine the GIS method of cost analysis, which is applied to the legionary camp of Bostra, the fortresses, the walled cities and the main road network of the province. The general tensions prevalent in our dataset enable us to deduce the dynamic of the Roman sovereignty and its diminishing influence due to distance and geography.

Εισαγωγή

Στην απόληξη της λεκάνης της Μεσογείου και στις παρυφές του κλασικού κόσμου, η Αραβία υπήρξε κατά την αρχαιότητα μια γη έντονων διαφοροποιήσεων και αντιθέσεων. Η αμφισημία της συνίσταται αφενός στην απόσταση, η οποία την καθιστά μια περιοχή εξωτική και δυσπρόσιτη, αλλά και συνάμα σε άμεση γειτνίαση με τα δύο μεγάλα περιφερειακά κέντρα της Εγγύς Ανατολής και της βόρειας Αφρικής, την Αντιόχεια και την Αλεξάνδρεια. Τα τοπία στη γη της διαδέχονται το ένα το άλλο με μια εναλλαγή καταπράσινων βουνών και εύφορων κοιλάδων από τη μια και άγονων, ορεινών όγκων και αχανών εκτάσεων με αμμόλοφους από την άλλη. Το σκληρό αυτό περιβάλλον με την άγρια, απόκοσμη και μυστηριακή ομορφιά γοήτευε τους αρχαίους περιηγητές και ιστορικούς, ενώ αποτελούσε πρόκληση και ταυτόχρονα χίμαιρα για τους μεγάλους στρατηλάτες, θέτοντας οριστικά και αμετάκλητα ένα όριο στις φιλόδοξες βλέψεις τους. Παρόμοια οι λαοί που την κατοίκησαν εντάχτηκαν σε κάποιο βαθμό στα πολιτικά μορφώματα των ευρωπαϊών κατακτητών, επηρεαζόμενοι από το υψηλό πνευματικό και τεχνολογικό υπόβαθρό τους, επί της ουσίας, όμως, κατάφεραν να διατηρήσουν τη δική τους πολιτισμική αυτοτέλεια αποφεύγοντας συστηματικά κάθε λογής αφομοίωση. Τέλος, η κατά τα φαινόμενα απόμερη γωνιά της Αραβίας έμελλε να παίξει έναν κομβικό ρόλο στο διεθνοποιημένο εμπόριο της αρχαιότητας συνδέοντας τις αποκομμένες και διαιρεμένες περιφέρειες του γνωστού και μη κόσμου.¹

Τοπογραφία και κλίμα

Η περιοχή που απάρτισε τη ρωμαϊκή επαρχία της Αραβίας βρισκόταν στην ανατολική γωνία της Μεσογείου και στο βόρειο άκρο της Ερυθράς Θάλασσας, εντασσόμενη ουσιαστικά σε μια ενιαία εδαφική ενότητα, την οποία μοιράζεται η επαρχία αυτή με τις γειτνιάζουσες επαρχίες της Συρίας και της Ιουδαίας/Φοινίκης-Παλαιστίνης. Η ζώνη αυτή ξεκινάει από τη νοτιοανατολική απόληξη της μεγάλης λεκάνης στις υπώρειες του Λιβάνου και του Αντιλιβάνου και συνεχίζεται προς νότο, για να συμπεριλάβει τη Θάλασσα της Τιβεριάδας, την κοιλάδα του Ιορδάνη και τη Νεκρά Θάλασσα (Χάρτης 1) και να καταλήξει στο άνυδρο βαθύπεδο του Wadi Araba και εν

¹ Το παρόν άρθρο βασίστηκε πάνω στη μεταπτυχιακή μου διατριβή με τίτλο «Διερεύνηση του Ρωμαϊκού Αμυντικού Σχεδιασμού στην Επαρχία της Αραβίας και στην Αραβική Χερσόνησο με τη Βοήθεια των Συστημάτων Γεωγραφικών Πληροφοριών», η οποία ολοκληρώθηκε και παρουσιάστηκε τον Ιούνιο του 2018 στα πλαίσια του μεταπτυχιακού προγράμματος του Τμήματος Μεσογειακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αιγαίου με θέμα «Αρχαιολογία Ανατολικής Μεσογείου από την Προϊστορική Εποχή έως την Ύστερη Αρχαιότητα: Ελλάδα, Αίγυπτος, Εγγύς Ανατολή», με επιβλέποντα τον αναπληρωτή καθηγητή του Τμήματος Γεωγραφίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου, κ. Κουκουλά Σωτήριο και συμβουλευτική επιτροπή τους κ. Τζαμτζή Ιωάννη, καθηγητή του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και Στεφανάκη Εμμανουήλ, καθηγητή του Τμήματος Μεσογειακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αιγαίου, τους οποίους ευχαριστώ απ' τα βάθη της καρδιάς μου για την πολύτιμη καθοδήγηση και την άοκνη ηθική και πρακτική συμπαράσταση που μου προσέφεραν. Σημαντική υπήρξε ακόμα και η συνεισφορά του προσωπικού μου φίλου, Christopher Boniface, για την επιμέλεια του κειμένου της αγγλικής περίληψης. Τέλος, πολύτιμη υπήρξε και η συμβολή του αγαπητού μου ξαδέρφου και φιλόλογου – ερευνητή, Στέφανου Παρασκευαΐδη, όσον αφορά την επιμέλεια του κειμένου και τις χρήσιμες επισημάνσεις του για την τελική μορφή του.

συνεχία στον κόλπο της Άκαμπα. Δυτικά και νότια του λεκανοπεδίου οι έρημοι του Negeen και του Σινά διαδέχονται η μια την άλλη, με τη δεύτερη να αποτελεί τον συνδυαστικό κρίκο μεταξύ Αφρικής και Ασίας. Τα εδάφη της επαρχίας περιλαμβάνουν το σύνολο της εδαφικής έκτασης της σημερινής Ιορδανίας, το νότιο τμήμα του Ισραήλ και της Συρίας, το βορειοδυτικό άκρο της Σαουδικής Αραβίας και την αιγυπτιακή χερσόνησο του Σινά.²

Το κυρίαρχο στοιχείο γύρω από το οποίο διαρθρώνεται η γεωγραφία της περιοχής είναι το κεντρικό οροπέδιο που εκτείνεται ως την περιοχή του Hisma προς νότο, με κυριότερο γεωμορφολογικό χαρακτηριστικό του τα απότομα φαράγγια, από τα οποία ρέουν ορμητικοί χείμαρροι. Η διαφοροποίηση των κλιματικών συνθηκών που απαντώνται στο εν λόγω υψίπεδο είναι έντονη, με περιοχές στο βόρειο και στο δυτικό τμήμα του, όπως η Αυρανίτις και η Δεκάπολη, εκ των οποίων τη δεύτερη η Αραβία μοιραζόταν με τη γειτονική επαρχία της Ιουδαίας/Φοινίκης-Παλαιστίνης, να επηρεάζονται από το μεσογειακό κλίμα. Το γεγονός αυτό συνεπάγεται ζεστά και ξηρά καλοκαίρια, αλλά και ήπιους χειμώνες με άφθονες βροχοπτώσεις. Επιπλέον, το υγρό στοιχείο σε εκείνη τη ζώνη ενισχύεται από τους άφθονους παραπόταμους και την πληθώρα των πηγών, γεγονός που δικαιολογεί την ύπαρξη εκεί των μεγαλύτερων και παραγωγικότερων πεδιάδων της επαρχίας, κατάλληλων για την καλλιέργεια λαχανικών, φρούτων και δημητριακών. Αντίθετα, το ανατολικό και νότιο τμήμα του οροπεδίου μαστιάζεται από ακραίες καιρικές συνθήκες και έντονη λειψυδρία, γεγονός το οποίο καθιστά τα εδάφη εκείνα ιδιαίτερα άγονα και αποψιλωμένα από οποιαδήποτε βλάστηση.³

Στις παρυφές του κεντρικού οροπεδίου προς τα ανατολικά το τοπίο γίνεται άνυδρο, αποτελώντας ουσιαστικά το ορόσημο, αρχικά, για την ενδιάμεση ζώνη της στέπας, με πλάτος που δεν ξεπερνά τα 50 χλμ., και εν συνεχεία για τις τεράστιες εκτάσεις της ερήμου. Οποσδήποτε, στα άγονα αυτά εδάφη η ανάπτυξη της όποιας καλλιέργειας θα ήταν πέραν κάθε δυνατότητας, με την εξαίρεση, βέβαια, κάποιων εποχιακών βοσκοτόπων, το εύρος των οποίων αυξομειωνόταν σε ετήσια βάση, ανάλογα με το ύψος της βροχής που έφτανε στα όρια της στέπας κι ακόμη δυσκολότερα της ερήμου.⁴ Σε αυτήν την εκτεταμένη και αφιλόξενη περιοχή ιδιαίτερο ρόλο παίζει το βαθύπεδο του Wadi Sirhan, οι οάσεις του οποίου αποτελούσαν τους μοναδικούς σταθμούς των καραβανιών στον δρόμο από τη νότια Συρία και τα κεντρικά υψίπεδα της Αραβίας προς τον Περσικό Κόλπο.⁵

²Bowersock 1983, 1, 5-6, xvi χάρτης· Parker και Betlyon 1985, 1· Kennedy 1998, 44· Smith 2005, 180-1· Kennedy 2006, 707, χάρτης 18.

³Parker 1982, 1-2· Bowersock 1983, 6-8· Parker και Betlyon 1985, 1· Kennedy 1998, 44, εικ. 2-4· Kennedy 2006, 706· Sartre 2007¹, 642-4, 646-8.

⁴Parker 1982, 2· Kennedy 1998, 44, 46-7· Kennedy 2006, 706-7.

⁵ Parker 1982, 1· Bowersock 1983, 7· Speidel 1987, 213.

Χάρτης 1: Γεωφυσική απεικόνιση της νότιας συρο-παλαιστινιακής ακτής και του βορειοδυτικού τμήματος της αραβικής χερσονήσου

Ιστορικό και αρχαιολογικό πλαίσιο

Τα αραβικά φύλα πριν την ίδρυση της επαρχίας της Αραβίας

Στην αρχαιότητα ο όρος *Αραβία* δήλωνε τη χώρα της ερήμου, ενώ ο κάτοικός της αποκαλούνταν *Αραβας* ανεξάρτητα από την εθνική του προέλευση. Αργότερα, ο όρος αυτός αποκτάει τη σημασία που δίδεται και σήμερα και δηλώνει τον σημιτικής καταγωγής νομάδα, ο οποίος παροικεί σε ολόκληρη τη ζώνη που εκτείνεται από την

οροσειρά του Ταύρου μέχρι τη νότια αραβική χερσόνησο.⁶ Οι δομές της κοινωνίας τους ακολουθούν μια φυλετική και πατριαρχική οργάνωση συνυφασμένη με τον νομαδικό τρόπο ζωής που επιλέγουν.⁷ Την κυριότερη ενασχόλησή τους αποτελεί η κτηνοτροφία αιγοπροβάτων, αλόγων και καμήλων, η οποία τους οδηγεί σε μια εποχιακή μετακίνηση στις ημιάνυδρες ζώνες της στέπας και της ερήμου από τον μήνα Νοέμβριο μέχρι τον Μάρτιο και σε μια αντίστροφη πορεία προς τις παρυφές των γόνιμων εκτάσεων κατά το υπόλοιπο διάστημα.⁸ Ορισμένα αραβικά φύλα θα αναζητήσουν μια σταθερή εγκατάσταση σε μια αστική ή ημιαστική περιοχή και θα στραφούν προς τη γεωργία, όπως ακριβώς συνέβη με την περίπτωση των Ναβαταίων, αλλά και άλλων μεμονωμένων ομάδων.⁹ Η προσαρμοστικότητά τους στο αφιλόξενο περιβάλλον της ερήμου θα τους μετατρέψει ταυτόχρονα σε ικανούς εμπόρους μεγάλων χερσαίων αποστάσεων,¹⁰ ενώ εξαιτίας των απρόβλεπτων συνθηκών που αυτό συνεπάγεται, δεν διστάζουν, για την εξασφάλιση της επιβίωσής τους, να καταφύγουν ενίοτε στη ληστεία και να επιδοθούν σε αψιμαχίες μεταξύ τους.¹¹

Οι ομάδες των Αράβων είναι διεσπαρμένες σε ένα ευρύ πεδίο, χωρίς όμως να αποτελούν πάντοτε την πλειοψηφία του πληθυσμού της εκάστοτε περιοχής, με το κεντρικό τμήμα του οροπεδίου της Πετραίας Αραβίας και τα νοτιότερα εδάφη να κατοικούνται από μικτούς αραβικούς και αραμαϊκούς –επίσης σημιτικούς– πληθυσμούς και την περιοχή της Αυρανίτιδας στον βορρά να κυριαρχείται από το ελληνικό στοιχείο, αλλά και το ρωμαϊκό που θα εγκατασταθεί λίγο αργότερα (Χάρτης 2).¹² Τα ενίοτε πενιχρά οικιστικά κατάλοιπα δεν λειτουργούν αποτρεπτικά για την εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων, καθώς συνεπικουρούμενα από τη μαρτυρία δεκάδων αραβικών επιγραφών, καταδεικνύουν τη διασπορά των διαφόρων αραβικών φύλων. Στα βόρεια το σημαντικότερο από αυτά απαρτίζουν οι Σαφαΐτες, αν και σύμφωνα με κάποιους ερευνητές ο όρος αυτός χρησιμοποιείται καταχρηστικά περιλαμβάνοντας διαφορετικές και ετερόκλητες ομάδες Αράβων. Θέσεις Σαφαϊτών με χρονολόγηση από τον 1^ο π.Χ. μέχρι και τον 4^ο μ.Χ. αιώνα εντοπίστηκαν σε ολόκληρη τη νότια Συρία και τη συρο-μεσοποταμιακή έρημο μέχρι και τις στέπες δυτικά του Wadi Sirhan. Στην Αυρανίτιδα στις πόλεις της Βόστρας, της Canatha και της Ummal-Jimal φιλοξενούνταν σαφαϊτικές κοινότητες, οι οποίες μετακινούσαν εποχιακά τα κοπάδια τους στο Jebel Arab.¹³ Νοτιότερα απαντώνται οι θέσεις ενός άλλου αραβικού φύλου, των Θαμουδιτών, με χρονολόγηση που ξεκινά τον 1^ο μ.Χ. αιώνα και εκτείνεται μέχρι τον 3^ο ή και 5^ο μ.Χ. αιώνα, καλύπτοντας το τρίγωνο μεταξύ του Hejaz, Dumatal-Jandal και Wadi Ramm.¹⁴ Πολύ νοτιότερα, στο απώτατο άκρο της αραβικής χερσονήσου, συναντούμε σταθερά βασίλεια με οργανωμένες αστικές κοινωνίες, με τα σημα-

⁶Bowersock 1983, 1· Tomber 2004, εικ.1· Sartre 2007¹, χάρτης 9-10· Sartre 2007², 498, χάρτης 8· Speidel 2007, 306 χάρτης· Tomber 2012, εικ.1.

⁷Peters 1978, 323· Sartre 2007¹, 489.

⁸Peters 1978, 316, 322-3· Bowersock 1983, 1, 9-10· Sartre 2007¹, 647-8· Sartre 2007², 498, 503, 505.

⁹Peters 1978, 318· Bowersock 1983, 1, 9-10· Sartre 2007², 498, 505.

¹⁰Isaac 1984 181· Sartre 2007², 505.

¹¹Graf 1978, 5-6· Peters 1978, 318· Isaac 1984, 175-6, 178, 181· Sartre 2007¹, 646· Sartre 2007², 503.

¹²Bowersock 1971, 221-2· Bowersock 1983, 15-6· Kennedy 2006, 707· Sartre 2007¹, 646· Sartre 2007², 503.

¹³Graf 1978, 5· Peters 1978, 322-3· Sartre 2007¹, 647· Sartre 2007², 502-3.

¹⁴Graf 1978, 5· Sartre 2007², 505.

ντικότερα από αυτά να αποτελούν το κράτος των Σαβαίων και των Χιμυαριτών, τα οποία μετά την αποτυχημένη εκστρατεία του Αίλιου Γάλλου το 25 π.Χ. εντάσσονται σε μία ομοσπονδία.¹⁵

Αναμφίβολα, οι Ναβαταίοι συνθέτουν την κυριότερη αραβική πληθυσμιακή ομάδα σε όλη την περιοχή μεταξύ του Wadi Mujib, του Hejaz, του Negev και του Wadi Sirhan. Από την πρώτη επιβεβαιωμένη εμφάνισή τους στο προσκήνιο της ιστορίας, το 312 π.Χ., δημιουργούν ένα σταθερό και εύρωστο βασίλειο.¹⁶ Αρχικά, η κοινωνία τους διέπεται από τον παραδοσιακό νομαδισμό των αραβικών κοινωνιών, ενώ η οικονομία τους στηρίζεται αφενός στην κτηνοτροφία¹⁷ και αφετέρου στο εμπόριο μεγάλων αποστάσεων.¹⁸ Πρωτεύουσα του βασιλείου τους είναι η Πέτρα, η θέση της οποίας την καθιστά κομβικό σημείο των χερσαίων και θαλάσσιων εμπορικών οδών, συνδέοντας τις αγορές του βασιλείου των Σαβαίων στον νότο της αραβικής χερσονήσου και το λιμάνι της Λευκής Κώμης στην Ερυθρά Θάλασσα με εκείνα της Γάζας και της Ρινοκόλουρας στην ανατολική Μεσόγειο.¹⁹ Η εμπορική αυτή δραστηριότητα είναι συνυφασμένη με τη φύλαξη των οδικών αρτηριών, η οποία επιτυγχάνεται με ένα δίκτυο οχυρωματικών έργων κατά μήκος τους.²⁰

Οι δομές της κοινωνίας των Ναβαταίων θα μετατραπούν από νομαδικές σε καθιστικές τον 1^ο μ.Χ. αιώνα, ο οποίος σηματοδοτεί και την τελευταία περίοδο του βασιλείου τους, όταν πραγματοποιείται στροφή προς το ελληνικό πνεύμα, προωθείται αστικοποίηση ευρείας κλίμακας και αναπτύσσεται η γεωργία με τη χρήση εξελιγμένων αρδευτικών μεθόδων.²¹ Ταυτόχρονα, την ίδια περίοδο σημειώνεται και η μεταφορά της έδρας του κράτους τους από την Πέτρα βορειότερα στη Βόστρα, γεγονός που συνδέεται με την ύφεση των ροών των εμπορικών οδών της Πέτρας κατά τα μέσα του 1^{ου} μ.Χ. αιώνα και τη μετατόπισή τους είτε προς τον βορρά της Πετραίας Αραβίας, ο οποίος δια ξηράς συνδέει τον Περσικό Κόλπο με την Παλμύρα, είτε προς τα νοτιοαιγυπτιακά λιμάνια της Βερενίκης και του Μυός Όρμου στην Ερυθρά Θάλασσα.²² Η προσάρτηση του βασιλείου των Ναβαταίων από τον αυτοκράτορα Τραϊανό (98 – 117 μ.Χ.) έγινε ειρηνικά και αναίμακτα μετά τον θάνατο του τελευταίου βασιλιά τους το 106 μ.Χ., γεγονός που επέτρεψε στους Ρωμαίους να πάρουν οι ίδιοι στα χέρια τους το τιμόνι της εξουσίας του μέχρι πρότινος υποτελούς βασιλείου, αλλά και εξαφάνισε μια για πάντα τους Ναβαταίους από το προσκήνιο της ιστορίας.²³

¹⁵Στράβ. 16. 4. 21-4· Speidel 2007, 301.

¹⁶Στράβ. 16. 4. 21· Bowersock 1971, 221-2· Bowersock 1983, 12, 16-8· Kennedy 2006, 732-3· Sartre 2007¹, 637· Sartre 2007², 503.

¹⁷Διόδ. 94. 2-4, 10· Bowersock 1983, 12-6· Kennedy 2006, 732, 735.

¹⁸Διόδ. 94. 5· Bowersock 1971, 221, 239-40· Bowersock 1983, 12, 15-7· Kennedy 2006, 734-5.

¹⁹Plin., NH. VI. 144· Bowersock 1983, 16-7· Kennedy 2006, 734· Sartre 2007¹, 654.

²⁰Bowersock 1971, 221, 240.

²¹Plin., NH. VI. 144· Bowersock 1971, 228· Peters 1978, 318· Bowersock 1983, 12, 16-7, 60-2, 64-5, 73· Kennedy 2006, 732-3, 735· Sartre 2007¹, 654-6.

²²Στράβ. 16. 4. 24· Bowersock 1971, 228· Bowersock 1983, 20-1, 73· Speidel 1987, 213· Kennedy 2006, 722, 734-5· Sartre 2007¹, 646, 660.

²³Bowersock 1971, 222, 228· Peters 1978, 318· Bowersock 1983, 2, 76, 79-82· Strobel 1988, 254-6· Griffin 2007, 123, 126· Sartre 2007¹, 639· Sartre 2007², 503· Whittaker 2007, 310· Fitzpatrick 2011, 39.

Η επαρχία της Αραβίας και η ευρύτερη περιοχή

Τυπικά η επαρχία της Αραβίας συστήνεται το 106 μ.Χ., στην ουσία, όμως, η αρμονική λειτουργία της δεν ξεκινάει πριν το 111 μ.Χ., έτος κατά το οποίο ολοκληρώνεται η διοικητική και στρατιωτική οργάνωσή της, ή ακόμα το 114 μ.Χ. με την ολοκλήρωση του βασικότερου οδικού άξονά της, της οδού Via Nova Traiana (Χάρτης 2, 3 και 4).²⁴ Με πυρήνα το οροπέδιο της Υπεριορδανίας, η επικράτειά της κληρονομεί εν πολλοίς τα εδάφη του βασιλείου των Ναβαταίων, στα οποία συμπεριλαμβάνονται –ξεκινώντας από τα βόρεια– η νότια πλαγιά του όρους Jebel Arab, η Αυρανίτις, η ανατολική Δεκάπολη και οι ευρείες εκτάσεις της συρο-μεσοποταμιακής ερήμου.²⁵ Το βόρειο τμήμα του όρους Jebel Arab και η περιοχή της Τραχωνίτιδας αποσπώνται από την επαρχία της Συρίας και ενσωματώνονται αργότερα σε αυτήν της Αραβίας, ως ανταμοιβή του αυτοκράτορα Σεπτίμιου Σεβήρου (193 – 211 μ.Χ.) για τη στάση που κράτησε ο διοικητής της επαρχίας και τα στρατεύματά του στην κρίση της αυτοκρατορικής διαδοχής του 193 μ.Χ.²⁶ Νοτιότερα, στα εδάφη της επαρχίας ενσωματώνονται οι έρημοι του Negev και του Σινά μέχρι τις ακτές της Μεσογείου στα δυτικά, το βαθύπεδο του Wadi Sirhan προς ανατολάς και η περιοχή του Hisma στο βορειοδυτικό άκρο της αραβικής χερσονήσου.²⁷ Ως εκ τούτου, η επαρχία κάλυπτε τη νοτιοανατολική γωνία της Μεσογείου, το βόρειο άκρο της Ερυθράς Θάλασσας, συμπεριλαμβανομένου του κόλπου της Άκαμπα και της ανατολικής ακτής του κόλπου του Σουέζ, τις παρυφές της Μεσοποταμίας και του Περσικού Κόλπου. Ταυτόχρονα, η Αραβία αποτελεί τον συνδετικό κρίκο μεταξύ της Αφρικής και της επαρχίας της Αιγύπτου στα νοτιοδυτικά, της Ιουδαίας στα δυτικά, η οποία μετά την εκδήλωση της Επανάστασης του Μπαρ Κόχμπα (132 – 135 μ.Χ.) θα αποκαλείται Συρία-Παλαιστίνη, και της Συρίας στα βόρεια, η οποία διαιρείται από το Σεπτίμιο Σεβήρο σε Κοίλη Συρία και Συρία-Φοινίκη.²⁸

Το διοικητικό, στρατιωτικό και οικονομικό κέντρο της επαρχίας παραμένει η πρωτεύουσα του μέχρι πρότινος βασιλείου των Ναβαταίων, Βόστρα, κατέχοντας δεσπόζουσα θέση στις εμπορικές οδούς της βόρειας Αραβίας και της νότιας Συρίας, μεταξύ της Παλμύρας και του Περσικού Κόλπου, αποτελώντας την έδρα του πραιτωριανού επάρχου και της μοναδικής λεγεώνας της επαρχίας.²⁹ Η Πέτρα, μετά την απώλεια της πρωτοκαθεδρίας της ήδη από την τελευταία περίοδο των

²⁴Bowersock 1983, 82-4.

²⁵Bowersock 1971, εικ. 33-34· Bowersock 1976, εικ. 1· Graf 1978, 2 χάρτης· Parker 1982, εικ. 1· Bowersock 1983, 101 χάρτης· Parker 1987, εικ. 1-2· Parker, Betlyon και Toplyn 1990, εικ. 1· Kennedy 1998, εικ. 5, 7-8.

²⁶Bowersock 1971, 230.

²⁷Bowersock 1971, 230-1, εικ. 36-37· Graf 1978, 5 χάρτης· Parker 1982, 1· Bowersock 1983, 2, 5, 88, 92, 93 χάρτης, 94-100, 102-3· Parker και Betlyon 1985, εικ. 17· Mayerson 1986, 35· Parker 1986, εικ. 1· Parker 1987, εικ. 3-6· Parker 1988¹, εικ. 1, 26· Sartre 2007¹, 640.

²⁸Bowersock 1983, 2, 5, 92· Sartre 2007¹, 640, 656-60.

²⁹Bowersock 1971, 230-3· Peters 1978, 319· Bowersock 1983, 7, 85, 91, 189 χάρτης· Isaac 1984, 184, 186-7· Parker 1987, 43· Speidel 1987, 213· Strobel 1988, 267, 269-70· Kennedy 1998, 53· Crone 2007, 72· Griffin 2007, 123· Hassall 2007, 322-3· Sartre 2007¹, 639-40, 654-5, 660· Wilkes 2007, 256· Fitzpatrick 2011, 39.

Ναβαταίων, καθίσταται η δεύτερη σημαντικότερη πόλη.³⁰ Με εξαίρεση την πόλη εκείνη, οι περισσότερες αστικές περιοχές συγκεντρώνονται στα βορειοδυτικά της επαρχίας στην περιοχή της Δεκάπολης, από την οποία υπάγονται στην Αραβία οι πόλεις Γέρασα, Δίον, Adraha και Φιλαδέλφεια, με την τελευταία να παρουσιάζει το διοικητικό πρωτότυπο να συναντήσει και στην επαρχία της Συρίας.³¹ Αργότερα, με την επέκταση της επαρχίας προς βορρά επί Σεπτίμιου Σεβήρου προστίθεται και η πόλη Canatha.³² Αντίθετα, λίγο ανατολικότερα, στην Τραχωνίτιδα και στην Αυρανίτιδα, οι οποίες φαίνονται να μην επηρεάζονται από το αστικό πνεύμα της γειτονικής περιοχής, αναπτύσσονται αυτοδιοίκητες κόμμες.³³ Σε πολλές περιπτώσεις, οι μέχρι πρότινος κόμμες λαμβάνουν το καθεστώς της πόλης με μια απλή ανακήρυξη, όπως ακριβώς συνέβη στις περιπτώσεις των πόλεων Madaba, Hesbous, Rabbathmoba, Characmoba στα ανατολικά της Ερυθράς Θάλασσας, της Άυλα στον κόλπο της Άκαμπα, του Δίου, των Γεράσων και της Φιλαδέλφειας στη Δεκάπολη, της Διονυσιάδος στην Τραχωνίτιδα και πιθανώς των κωμών Elusa, Mampsis, Birasaba στο Negev.³⁴ Η παραπάνω κίνηση δεν είναι καθόλου τυχαία, αλλά εντάσσεται στα πλαίσια της προσπάθειας των Ρωμαίων να συνεχίσουν τον εξελληνισμό και την αστικοποίηση της περιοχής, που ξεκίνησαν οι τελευταίοι ναβαταίοι βασιλείς, αν και στις περισσότερες των περιπτώσεων τα αποτελέσματα υπήρξαν πενιχρά όσον αφορά τις λαϊκές μάζες, με εξαίρεση μια εξευγενισμένη ελίτ που καταφέρνει να υιοθετήσει έναν ελληνικό τρόπο ζωής.³⁵ Στις δύο παραθαλάσσιες ζώνες της επαρχίας, την ανατολική Μεσόγειο και την Ερυθρά Θάλασσα, συνεχίζουν να λειτουργούν τα λιμάνια της Ρινκόλουρας και Άυλα αντίστοιχα.³⁶ Οι πόλεις της Αραβίας παραμένουν στο σύνολό τους ατείχιστες με εξαίρεση τις πόλεις Βόστρα, Πέτρα, Φιλιππούπολη και Adraha, οι οποίες περιτειχίζονται στα μέσα του 3^{ου} μ.Χ. αιώνα μέσα στο γενικό κλίμα αβεβαιότητας που επικρατεί,³⁷ ενώ στρατιωτικές μονάδες διατηρούν, εκτός από τη Βόστρα, η Πέτρα, η Φιλαδέλφεια, η Άυλα και τα Γέρασα.³⁸

Οδικό δίκτυο

Ένα πρώτο μέλημα της ρωμαϊκής διακυβέρνησης ήταν η δημιουργία ενός αποτελεσματικού οδικού δικτύου για τη διευκόλυνση των μετακινήσεων, το οποίο εν πολλοίς βασίστηκε στο προγενέστερο δίκτυο των Ναβαταίων. Η πιο σημαντική οδική αρτηρία υπήρξε η οδός Via Nova Traiana, έργο του πρώτου διοικητή της επαρχίας Κλαύδιου Σεβήρου, η διάνοιξη της οποίας έλαβε χώρα μεταξύ του 111 και του 114 μ.Χ. Επρόκειτο για μια λιθόστρωτη στιβαρή κατασκευή μήκους 378 χλμ., πλάτους 10 ρωμαϊκών ποδιών, δηλαδή 2,96 μ., και ύψους 20 εκ., με τις υπερυψωμένες απολήξεις

³⁰Bowersock 1971, 232-5, εικ. 35· Bowersock 1983, 7, 85-8, 91, 187 χάρτης· Sartre 2007¹, 654, 660.

³¹Bowersock 1971, 230, 234· Parker 1982, 1· Bowersock 1983, 7, 90-2, 102, 188 χάρτης· Kennedy 1998, 40, 44, 55, εικ. 1, 6, πίν. 2-3· Sartre 2007¹, 639, 654.

³²Bowersock 1983, 113-6· Sartre 2007¹, 654.

³³Sartre 2007¹, 642, 646-9.

³⁴Bowersock 1983, 88· Sartre 2007¹, 650, 654.

³⁵Bowersock 1983, 2· Crone 2007, 72-3· Sartre 2007¹, 650-5, 662-3.

³⁶Bowersock 1983, 2· Retzleff 2003, 59, 61-2· Tomber 2004, 351.

³⁷Graf 1978, 13· Sartre 2007¹, 517-8· Wilkes 2007, 256.

³⁸Bowersock 1976, 222.

της να σχηματίζουν κράσπεδο στα δύο άκρα. Κατά τόπους το πλάτος της οδού γίνεται διπλάσιο και ανέρχεται στα 20 ρωμαϊκά πόδια, δηλαδή 5,92 μ., σχηματίζοντας δύο ανεξάρτητες λωρίδες, τις οποίες χωρίζει ένα επιπλέον κράσπεδο στη μέση. Η διάνοιξη της οδού έγινε με βάση την προϋπάρχουσα βιβλική Βασιλική Οδό, εκτεινόμενη σε ολόκληρο σχεδόν το μήκος του άξονα βορρά – νότου, με σκοπό να συνδέσει την πρωτεύουσα της επαρχίας Βόστρα και τη Φιλαδέλφεια στον βορρά με την Πέτρα στον νότο και το ακόμη νοτιότερο λιμάνι της Άυλα στον κόλπο της Άκαμπα, και μάλιστα καταφέροντας να υπερκεράσει πλήθος δύσβατων φαραγγιών, όπως ήταν το Wadi Mujib και το Wadi Hasa.³⁹

Η σπουδαιότητα της οδού Via Nova Traiana υποδηλώνεται και από το γεγονός ότι όλοι οι υπόλοιποι οδικοί άξονες της επαρχίας είτε συνδέονται απευθείας με αυτήν, είτε καταλήγουν σε κάποιον από τους σταθμούς της.⁴⁰ Το οδικό αυτό δίκτυο εξυπηρετούσε πρωταρχικά τη στρατιωτική οργάνωση της επαρχίας, στην οποία εντάσσονται ο άμεσος έλεγχος των συνόρων, η κινητικότητα των στρατιωτικών μονάδων και η απρόσκοπτη ροή της επιμελητείας, ενώ δευτερευόντως στη λειτουργία του δικτύου υπάγεται και η διακίνηση του εμπορίου.⁴¹ Αντίθετα, η δεύτερη πιο σημαντική οδική αρτηρία της επαρχίας, η οποία συνδέει τη Βόστρα με το Dumatal-Jandal, διασχίζοντας το βαθύπεδο του Wadi Sirhan, αποτελεί εξαίρεση, αφού πρόκειται για μια αμιγώς εμπορική οδό.⁴²

Οχυρά

Εκτός από τις οδικές αρτηρίες, την αμυντική θωράκιση της επαρχίας εγγύοταν κατεξοχήν ένα εκτεταμένο δίκτυο οχυρών, η λειτουργία του οποίου απαιτούσε ένα συμπληρωματικό σύστημα παρατηρητηρίων και περιπόλων.⁴³ Κάθε μονάδα αυτού του δικτύου περιλάμβανε μια περιτειχισμένη λιθόκτιστη στρατιωτική εγκατάσταση αποτελούμενη από ένα οχυρωματικό περίβολο, πάχους 2 – 2,5 μ., ενισχυμένο από γωνιακούς και ενδιάμεσους πύργους, ενώ στο εσωτερικό της συμπληρωνόταν από το διοικητήριο, στρατώνες, εσωτερικές οδούς, στάβλους, εργαστήρια, αποθήκες και δεξαμενές.⁴⁴ Ο σημαντικός αριθμός των βλημάτων που ανακαλύφθηκαν πιστοποιεί τη χρήση βαλλιστικών μηχανών για την άμυνα των υπερασπιστών,⁴⁵ ενώ ήταν σε λειτουργία ένα σύστημα επικοινωνιών με τη βοήθεια εύφλεκτων υλών και ανακλαστικών μέσων, το οποίο περιλάμβανε σήματα καπνού ή αντανάκλασεων την ημέ-

³⁹Bowersock 1971, 236-8, πίν. XV 2· Bowersock 1976, 221· Graf 1978, 7· Parker 1982, 1· Bowersock 1983, 83, 94· Roller 1983, 180-1, εκ. III 5-6, πίν. 25 εκ. 10-12· Speidel 1987, 216 χάρτης· Strobel 1988, 263· Graf 1993, 262· Dearman 1997, 206· Smith 2005, 186-7· Sartre 2007¹, 658· Whittaker 2007, 310· Wilkes 2007, 216· Fitzpatrick 2011, 39.

⁴⁰Bowersock 1971, 239-40· Graf 1978, 7· Dearman 1997, 206· Kennedy 1998, 50, 53· Retzlaff 2003, 59, 61· Smith 2005, 188· Wilkes 2007, 256.

⁴¹Graf 1978, 20-1· Roller 1983, 180· Bowersock 1987, 43· Sartre 2007¹, 658· Whittaker 2007, 311· Wilkes 2007, 216, 256.

⁴²Speidel 1987, 213, 216 χάρτης.

⁴³Parker 1982, 1.

⁴⁴Parker 1982, 5-14, 17· Parker και Betlyon 1985, 2-10, 12, 16· Parker 1988¹, 134-42, 145, 150· Parker 1990, 479· Parker, Betlyon και Toplyn 1990, 91-104· Parker 1991, 117, 119-21, 124-5, 127-30, 134, 136, 138-9· Wilkes 2007, 261-3.

⁴⁵Parker και Betlyon 1985, 13· Parker 1990, 479· Parker 1991, 141-2· Wilkes 2007, 268.

ρα και φωτεινά σινιάλα τη νύχτα.⁴⁶ Η στελέχωση των οχυρών αυτών γινόταν κατά κύριο λόγο από μονάδες ιππικού,⁴⁷ ενώ όσον αφορά την κύρια αποστολή τους δεν υπάρχει απόλυτη ομοφωνία, με κάποιους ερευνητές να θεωρούν ότι αποτελούσαν την πρώτη κατεξοχήν αποτρεπτική δύναμη εναντίον εξωτερικών απειλών,⁴⁸ κάποιους άλλους να τους αποδίδουν έναν λιγότερο σοβαρό ρόλο επιτήρησης πιθανών εχθρικών εστιών και ελέγχου των σημείων πρόσβασης σε νερό και βοσκή⁴⁹ και ορισμένους να υποβαθμίζουν ακόμα περισσότερο τη σημασία τους, εκτιμώντας ότι επρόκειτο για μία αστυνομική δύναμη κατά της δράσης ληστρικών συμμοριών.⁵⁰

Το ζήτημα, όμως, που συγκέντρωσε τις σημαντικότερες και εντονότερες διαφοροποιήσεις υπήρξε η χρονολόγηση και η θέση των οχυρών, γεγονός που απορρέει από την απουσία συστηματικών αρχαιολογικών ερευνών.⁵¹ Συνοπτικά, τα οχυρά από την Τραχωνίτιδα στον βορρά μέχρι το Hisma στον νότο και από το Negev στα δυτικά μέχρι το Wadi Sirhan στα ανατολικά, μπορούν να συνοψιστούν σε πέντε ομάδες. Καταρχάς, ένας σημαντικός αριθμός οχυρών είναι σε χρήση ήδη από τους Ναβαταίους πριν από τη ρωμαϊκή κατάκτηση και αφορά εκείνες τις αμυντικές θέσεις σε Ummer-Resas, Mhayy, Dhat Ras,⁵² Qurayya, Qasr Tuba, Qasr Kharana, Qasr Amra,⁵³ Humeima,⁵⁴ Quweira, Khirbetal-Khalde, Khirbetal-Kithara,⁵⁵ Khirbetel-Fityan και Rujm Beni Yasser,⁵⁶ οι οποίες συνεχίζουν να λειτουργούν πλέον υπό ρωμαϊκή διοίκηση και στελέχωση. Τα ρωμαϊκά οχυρά του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα μέχρι το τέλος της εποχής των Αντωνίων (138 – 192 μ.Χ.) συνθέτουν μια δεύτερη ομάδα και απαρτίζονται από εκείνα που βρίσκονται σε al-Ula,⁵⁷ al-Qastal,⁵⁸ Oboda,⁵⁹ Ummal-Jimal,⁶⁰ Dajaniya,⁶¹ Udhruh,⁶² και Lejjun.⁶³ Εν συνεχεία, οι οχυρωματικές εγκαταστάσεις κατά τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου των Σεβήρων (193 – 235 μ.Χ.) θα αποτελέσουν μία ακόμη ομάδα, στην οποία κατατάσσονται τα φρούρια σε

⁴⁶ Parker και Betlyon 1985, 18· Parker 1988¹, 149.

⁴⁷ Parker και Betlyon 1985, 16· Parker 1988¹, 138, 141.

⁴⁸ Mayerson 1989, 55· Sartre 2007¹, 641.

⁴⁹ Parker 1987, 48-9· Whittaker 2007, 311.

⁵⁰ Isaac 1984, 186· Sartre 2007¹, 641.

⁵¹ Bowersock 1971, 237· Bowersock 1976, 221-3· Graf 1978, 3· Isaac 1984, 185-6· Parker 1987, 43· Wilkes 2007, 256.

⁵² Bowersock 1976, 222-3.

⁵³ Bowersock 1971, 242.

⁵⁴ Bowersock 1983, 94.

⁵⁵ Graf 1978, 1, 3· Bowersock 1983, 94.

⁵⁶ Graf 1978, 3, 13· Parker 1982, 3, 11-4, 20-2, εικ. 2, 12-16· Parker και Betlyon 1985, 19-21, εικ. 1· Parker 1988¹, 131, 133-4, 149-50· Parker, Betlyon και Toplyn 1990, 108-9.

⁵⁷ Graf 1978, 3.

⁵⁸ Graf 1978, 7.

⁵⁹ Isaac 1984, 188.

⁶⁰ Bowersock 1976, 222-3· Graf 1978, 13· Bowersock 1983, 105.

⁶¹ Parker 1990, 478-9, εικ. 2· Parker 1991, 134, 136, 138-42, εικ. 25-28.

⁶² Bowersock 1971, 237· Graf 1978, 7· Bowersock 1983, 105-6, 191 χάρτης· Parker και Betlyon 1985, 21· Wilkes 2007, 256.

⁶³ Bowersock 1971, 237, πίν. XV 1· Graf 1978, 7· Parker 1982, 3, 5-14, 20-2, εικ. 2-8, 11, 17-18· Bowersock 1983, 105, 190 χάρτης, πίν. 10· Parker και Betlyon 1985, 2-10, 12-3, 19-21, εικ. 1-13· Parker 1986, 401-2, εικ. 2· Parker 1988¹, 131, 133-42, 145, 158-9, εικ. 2-13· Parker 1988², 420, 423, εικ. 1-2· Parker 1990, 477-9, εικ. 1· Parker, Betlyon και Toplyn 1990, 91-104, 107-9, εικ. 2-13, 15-28· Parker 1991, 117, 119-21, 124-5, 127-30, 141-2, εικ. 2-24· Crone 2007, 83· Wilkes 2007, 256.

Namarah,⁶⁴ Qasral-Hallabat,⁶⁵ Qasral-Uweinid,⁶⁶ Qasral-Usaikhin⁶⁷ και al-Azraq.⁶⁸ Η κρίση του 3^{ου} μ.Χ. αιώνα (235 – 284 μ.Χ.) εγκαινιάζει μια τέταρτη ομάδα κατασκευών φρουριακού χαρακτήρα, με την εγκατάλειψη προκεχωρημένων αμυντικών θέσεων, όπως σε Hegra και Dumatal-Jandal,⁶⁹ κυρίως όμως με την ενίσχυση του εσωτερικού τομέα της επαρχίας, όπως στην περίπτωση του οχυρού στο Qualatal-Zerqa,⁷⁰ αλλά και με την επαναχρησιμοποίηση φρουρίων στο Negev σε Mampsis (Kurnub) και Oboda, τα οποία είχαν καταστραφεί και είχαν πέσει σε αχρηστία ως αποτέλεσμα της ιουδαϊκής επανάστασης του Μπαρ Κόχμπα (132 – 135 μ.Χ.).⁷¹ Την τελευταία ομάδα οχυρωματικών έργων συμπληρώνει ένας σημαντικός αριθμός θέσεων που αφορά μη επαρκώς χρονολογημένα φρούρια, στα οποία εντάσσονται εκείνα που βρίσκονται σε Samra,⁷² Rujm Faradeeyh,⁷³ Dumatal-Jandal,⁷⁴ Qasr Bshir,⁷⁵ Naqbal-Shtar, Khirbetal-Qirana, al-Hammaam, al-Mutab,⁷⁶ Sanah, Diaythah,⁷⁷ Wadi Ramm,⁷⁸ Qasr Burgu,⁷⁹ Wadi Umm Sidaira,⁸⁰ Qatrani, Deiral-Kahf, Jurfal-Darawish, Qasral-Bint, καθώς και ορισμένα σε ανώνυμες θέσεις.⁸¹

Οι Άραβες μετά την ίδρυση της επαρχίας και η σχέση τους με τους Ρωμαίους

Σε όλη τη διάρκεια της ρωμαιοκρατίας οι Άραβες απαρτίζουν τη σημαντικότερη εθνική ομάδα. Η παραδοσιακά εποχιακή μετακίνηση των νομάδων εκτυλίσσεται αδιακρίτως, εντός και εκτός των συνόρων της επαρχίας, με μοναδικό σκοπό την εξασφάλιση πολύτιμων βοσκοτόπων για τη συντήρηση των ποιμνίων τους, αν και υπό τη ρωμαϊκή ηγεσία θα επιταχυνθούν κατά τον 2^ο και 3^ο μ.Χ. αιώνα οι διαδικασίες εξελληνισμού και σταθερής εγκατάστασης, όπως παρατηρείται από την ίδρυση πολλών αραβικών αγροτικών οικισμών.⁸² Από την άλλη, η ευχέρεια μετακίνησης στο σκληρό και αφιλόξενο περιβάλλον της ερήμου παραμένει αναμφισβήτητο προσόν

⁶⁴ Graf 1978, 13· Peters 1978, 319-20.

⁶⁵ Bowersock 1971, 242· Bowersock 1976, 222-3· Graf 1978, 13· Peters 1978, 319· Parker 1982, 2· Bowersock 1983, 105.

⁶⁶ Graf 1978, 13· Parker 1982, 2· Bowersock 1983, 119.

⁶⁷ Bowersock 1971, 241· Graf 1978, 13· Parker 1982, 2· Bowersock 1983, 119, πίν. 11-12· Sartre 2007², 517-8.

⁶⁸ Bowersock 1971, 242· Bowersock 1976, 222-3· Parker 1982, 2· Bowersock 1983, 119-20· Parker 1987, 44· Speidel 1987, 213· Crone 2007, 272· Sartre 2007², 517-8· Wilkes 2007, 256.

⁶⁹ Sartre 2007², 518.

⁷⁰ Bowersock 1976, 222-3· Graf 1978, 13.

⁷¹ Graf 1978, 7· Isaac 1984, 187-8· Mayerson 1986, 38.

⁷² Wilkes 2007, 256.

⁷³ Roller 1983, 181-2, εικ. III 6, πίν. 26 εικ. 13-14.

⁷⁴ Bowersock 1983, 105· Speidel 1987, 213-4· Crone 2007, 272.

⁷⁵ Bowersock 1976, 222-3· Parker και Betlyon 1985, 15-6, 19-21, εικ. 14-16· Parker 1986, 402· Parker 1988¹, 131, 133-4, 150, εικ. 21-25· Parker, Betlyon και Toplyn 1990, 108-9.

⁷⁶ Graf 1978, 3.

⁷⁷ Peters 1978, 319.

⁷⁸ Sartre 2007², 516.

⁷⁹ Bowersock 1983, 99.

⁸⁰ Bowersock 1983, 95.

⁸¹ Graf 1978, 2 χάρτης.

⁸² Peters 1978, 324· Sartre 2007², 503-4· Wilkes 2007, 256-7.

των πληθυσμών αυτών, καθιστώντας τους και κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους ικανούς διακινητές στο εμπόριο των μεγάλων χερσαίων αποστάσεων.⁸³ Ο αυξημένος αριθμός επιγραφών στη γραφή των Θαμουδινών σε σχέση με την εμφάνιση νέων οικισμών, όπως σε Ummer-Resas και Khirbetal-Medeiyine, αντανακλά μια αύξηση του αριθμού τους, ενώ ο συνδυασμός της γραφής αυτής με τη σαφαϊτική, όπως στην περίπτωση του Wadi Ramm, του Ithra και του Sakakah στο Wadi Sirhan, συνηγορεί προς μια αφομοίωση των δύο αυτών πληθυσμιακών ομάδων και τον σχηματισμό μιας αραβικής ομοσπονδίας.⁸⁴ Η τάση ομοσπονδοποίησης των Αράβων θα ενταθεί τα παραγμένα χρόνια του 3^{ου} μ.Χ. αιώνα, υποκινούμενη από την οικονομική και στρατιωτική αστάθεια της ρωμαϊκής ηγεμονίας και την ισχυροποίηση και ανεξαρτητοποίηση της Παλμύρας (267 – 272 μ.Χ.) και θα οδηγήσει τα αραβικά φύλα να καταφύγουν σε ενοποιημένους πολιτικούς σχηματισμούς υπό την καθοδήγηση των ομοεθνών ηγεμόνων της Έδεσσας και της Χάτρα⁸⁵ και λίγο αργότερα, προς το τέλος του 3^{ου} μ.Χ. αιώνα, των Λαχυιδών της al-Hira.⁸⁶ Η παραπάνω εξέλιξη θα διαρρήξει την προσπάθεια του ρωμαϊκού παράγοντα για τη δημιουργία μιας αστικοποιημένης και εξελληνισμένης καθιστικής κοινωνίας στρέφοντας τους αραβικούς πληθυσμούς – οριστικά κι αμετάκλητα αυτήν τη φορά – προς τον νομαδισμό.⁸⁷

Οι ρωμαιο-αραβικές σχέσεις χαρακτηρίζονται από την εναλλαγή ειρηνικών και πολεμικών περιόδων, περιλαμβάνοντας από τη μεριά των Αράβων ενίοτε στρατιωτική υποστήριξη και αμυντικές συμμαχίες με την ηγέτιδα δύναμη, χωρίς όμως να λείπουν οι ληστρικές επιδρομές στα μεθοριακά περάσματα και στην ενδοχώρα, οι οποίες θα γίνουν πιο αισθητές από τον 3^ο μ.Χ. αιώνα και έπειτα, απόρροια της στρατιωτικής ισχυροποίησης των φυλών της ερήμου και της επιδείνωσης της ξηρασίας. Σε καμία περίπτωση, όμως, ο αραβικός παράγοντας, ο οποίος απαντάται πλέον στις πηγές υπό τον όρο *Σαρακηνοί*, δεν θα αποτελέσει σοβαρή απειλή για την ασφάλεια της επαρχίας. Και για αυτό το θέμα πάντως οι απόψεις των ερευνητών παρουσιάζουν σε μεγάλο βαθμό ασυμφωνία, καθώς κυμαίνονται μεταξύ της πλήρους ειρηνικής συνύπαρξης και της συνεχούς και αδιάκοπης πολεμικής αντιπαράθεσης.⁸⁸

Ρωμαϊκές θέσεις εκτός επαρχίας

Άκρως ενδιαφέρουσα είναι η δημοσίευση του M. A. Speidel, ο οποίος αντικρούοντας την άποψη του Bowersock, σύμφωνα με την οποία τα απώτατα όρια της επαρχίας δε θα έπρεπε να αναζητούνται νοτιότερα από την περιοχή του Hisma,⁸⁹ υποστηρίζει ότι

⁸³ Graf 1978, 11· Mayerson 1989, 73-4· Sartre 2007², 501.

⁸⁴ Graf 1978, 8-12· Peters 1978, 324· Sartre 2007², 503.

⁸⁵ Sartre 2007², 501.

⁸⁶ Graf 1978, 15-6· Peters 1978, 324-6· Parker 1982, 21· Isaac 1984, 174· Parker και Betlyon 1985, 19-20· Parker 1986, 405· Parker 1987, 44· Parker 1988¹, 158· Parker 1990, 479· Parker 1991, 141· Sartre 2007², 519· Wilkes 2007, 229.

⁸⁷ Sartre 2007², 520.

⁸⁸ SHA, Sev. 9. 9, 18. 2· Graf 1978, 7-13, 15-21· Peters 1978, 324· Parker 1982, 21· Isaac 1984, 173-4· Parker και Betlyon 1985, 20· Mayerson 1986, 35-6· Parker 1986, 405· Parker 1987, 39, 41, 43-4, 46, 48-9· Parker 1988¹, 158· Mayerson 1989, 72-4, 76-7· Parker 1990, 479· Parker 1991, 141· Sartre 2007¹, 641· Sartre 2007², 520.

⁸⁹ Bowersock 1983, 70-1, 88, 95-7.

η επικράτειά της εκτείνεται σε όλη την έκταση που ελεγχόταν από το Βασίλειο των Ναβαταίων, συμπεριλαμβανομένων των εδαφών του Hejaz⁹⁰ (Χάρτης 5). Σε εκείνη ακριβώς την περιοχή θα πρέπει να αναζητηθούν τρεις ακόμη οχυρές θέσεις, με τις δύο πρώτες να βρίσκονται σε λειτουργία ήδη από την εποχή των Ναβαταίων και να αφορούν τη Λευκή Κώμη⁹¹ και το Wadi Shigri,⁹² και την τρίτη στο Hegra (Madain Salih) να ιδρύεται τον 2ο μ.Χ αιώνα.⁹³ Το πλέον εντυπωσιακό, όμως, είναι η άποψη του ίδιου ερευνητή ότι στον νότο της αραβικής χερσονήσου η ρωμαϊκή θέση στη νήσο Farasan συνιστά τον πυρήνα μιας ακόμα επαρχίας εντελώς αποκομμένης από τα μέχρι στιγμής γνωστά όρια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας υπό τη διοίκηση του επάρχου της Αιγύπτου, στα εδάφη της οποίας λειτουργεί ήδη από τα μέσα του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα μια ρωμαϊκή ναυτική βάση, με σκοπό την άσκηση μιας μορφής επικυριαρχίας στα νοτιο-αραβικά βασίλεια.⁹⁴

Σημασία της επαρχίας, συρρίκνωση και διοικητική διάλυση

Η επαρχία της Αραβίας ήταν ύψιστης αμυντικής και οικονομικής σημασίας, αφού σχημάτιζε ένα στρατιωτικό προγεφύρωμα για τον έλεγχο των διάσπαρτων φυλών της ερήμου,⁹⁵ αλλά και του μεγάλου αντίπαλου της Ρώμης προς ανατολάς, της Παρθικής και –μετά το 224 μ.Χ.– της Περσικής Αυτοκρατορίας των Σασσανιδών.⁹⁶ Ταυτόχρονα, η κατοχή της εγγυόταν τον έλεγχο των εμπορικών οδών, χερσαίων και θαλάσσιων, προς την ανατολική Ασία,⁹⁷ αφήνοντας περιθώρια επέκτασης της ρωμαϊκής κυριαρχίας στις δύο ακτές της Ερυθράς Θάλασσας, αραβικής και αφρικανικής.⁹⁸ Γι' αυτόν τον λόγο δεν υπήρχαν σαφή όρια και μαρκαρισμένα σύνορα, καθώς αυτά εκτεινόταν πολύ παραπάνω από την οδό Via Nova Traiana και τα οχυρά που την περιστοιχίζαν, περιλαμβάνοντας τις προκεχωρημένες αμυντικές θέσεις και ακόμη περισσότερο τα υποτελή βασίλεια και τις εξαρτημένες φυλετικές ομοσπονδίες. Το εύρος των συνόρων ήταν συνάρτηση της εκάστοτε δυναμικής του ρωμαϊκού κράτους, η οποία εκτοξεύτηκε στα ύψη λόγω της ευημερίας του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα,⁹⁹ με την κρίση του 3^{ου} αιώνα να ευθύνεται για την εμφανή κάμψη του ρωμαϊκού μεγαλείου¹⁰⁰ και τη στρατιωτική αποδυνάμωση και εδαφική συρρίκνωση που αυτή συνεπαγόταν.¹⁰¹

⁹⁰ Speidel 2007, 297, 305.

⁹¹ Graf 1978, 3.

⁹² Graf 1978, 3.

⁹³ Graf 1978, 3· Bowersock 1983, 105· Speidel 2007, 296-7· Whittaker 2007, 310-1.

⁹⁴ Speidel 2007, 297-303, 305-6.

⁹⁵ Graf 1978, 3, 20-1· Parker 1982, 1· Isaac 1984, 187· Parker και Betlyon 1985, 1· Sartre 2007², 507.

⁹⁶ Sartre 2007², 507.

⁹⁷ Isaac 1984, 187· Strobel 1988, 254-6· Harris 2007, 713· Sartre 2007¹, 661-2.

⁹⁸ Graf 1978, 3-4· Speidel 2007, 299-303, 305-6· Fitzpatrick 2011, 42, 52-3.

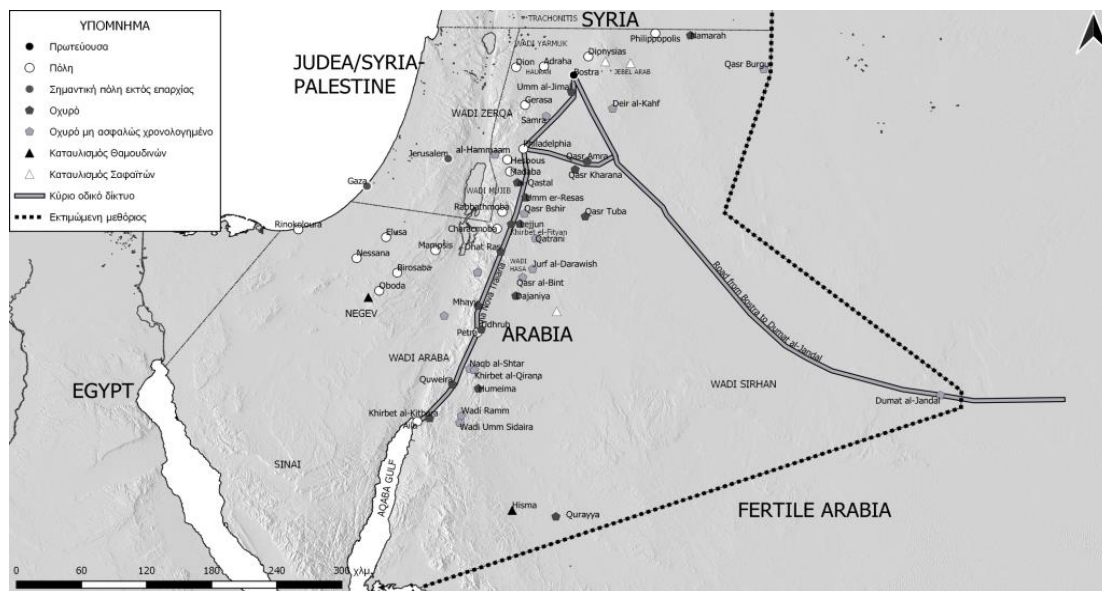
⁹⁹ Bowersock 1971, 229-30· Bowersock 1983, 108-9, 111-2· Sartre 2007¹, 641.

¹⁰⁰ Graf 1978, 13· Parker 1982, 21· Bowersock 1983, 128-31· Parker και Betlyon 1985, 19-20· Parker 1986, 402, 405· Campbell 2007, 110-1· Drinkwater 2007, 47-8, 50-2, 58, 60-1· Sartre 2007², 513-5· Wilkes 2007, 222-4.

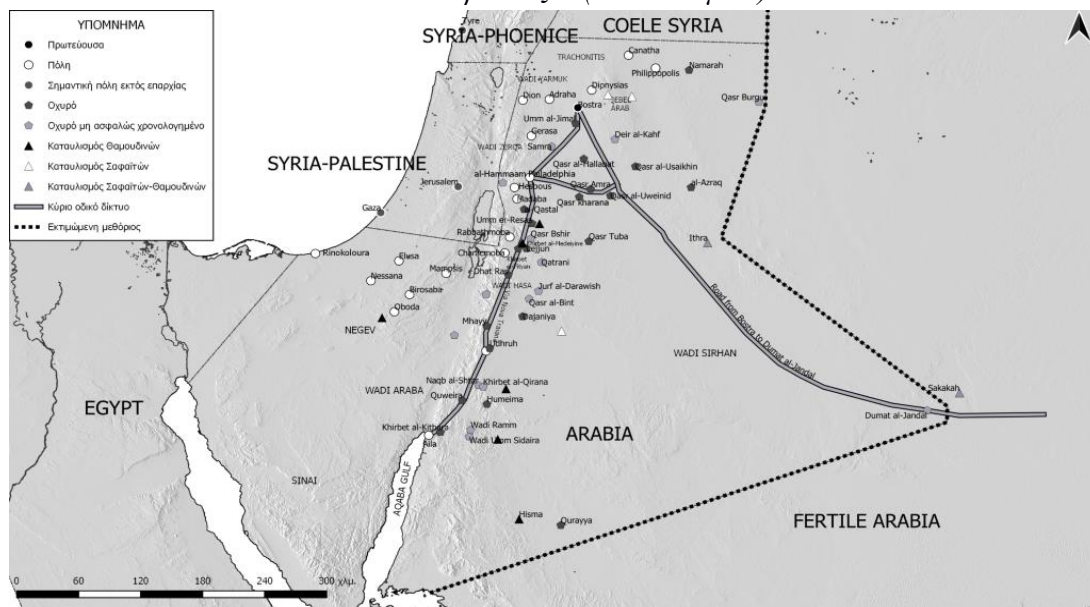
¹⁰¹ Bowersock 1971, 236-7· Bowersock 1976, 219-21, 227-8· Graf 1978, 21· Parker 1982, 1, 21· Bowersock 1983, 96-8, 103-5, 142· Mayerson 1986, 35-6, 45-6· Parker 1987, 43-4, 48-9· Isaac 1988, 126-38, 146· Mayerson 1989, 72, 76-7· Sartre 2007¹, 640-1· Sartre 2007², 516-9· Whittaker 2007, 302-3, 307, 310-7.

Ρωμαϊκός αμυντικός σχεδιασμός Αραβίας

Εντούτοις, η επαρχία της Αραβίας θα πάψει να υφίσταται όχι λόγω μιας απρόσμενης εχθρικής ενέργειας, αλλά εξαιτίας των διοικητικών μεταρρυθμίσεων του αυτοκράτορα Διοκλητιανού (284 – 305 μ.Χ.) ή ενός από τους διαδόχους του με τη διαίρεση της επαρχίας σε δύο μικρότερες και την ίδρυση από τα μέχρι πρότινος εδάφη της Αραβίας μιας ομώνυμης επαρχίας στον βορρά και της Παλαιστίνης Τρίτης στον νότο.¹⁰²

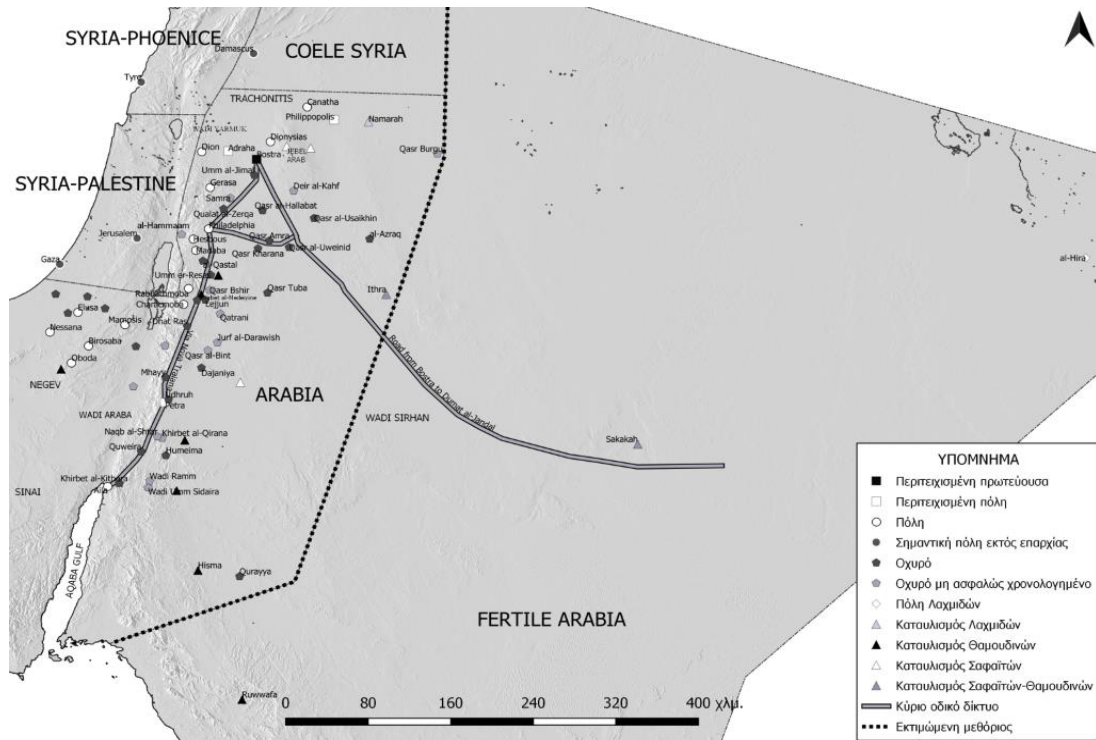

*Χάρτης 2: Η επαρχία της Αραβίας
Περίοδος 1 (114-192 μ.Χ.)*

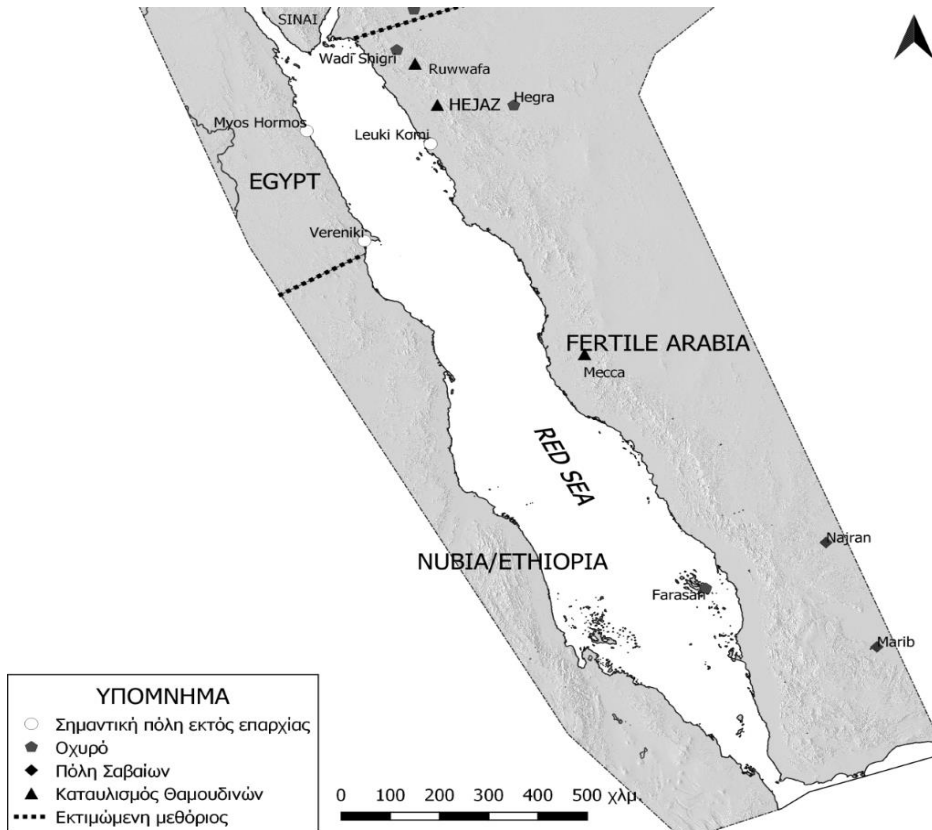

*Χάρτης 3: Η επαρχία της Αραβίας
Περίοδος 2 (193-235 μ.Χ.)*

¹⁰² Bowersock 1971, 242· Bowersock 1983, 142-3· Isaac 1984, 191.

Χάρτης 4: Η επαρχία της Αραβίας και η ευρύτερη περιοχή
Περίοδος 3 (235-284 μ.Χ.)

Χάρτης 5: Η Ερυθρά Θάλασσα
Περίοδοι 1 (114-192 μ.Χ.) & 2 (193-235 μ.Χ.)

Διερεύνηση του ρωμαϊκού αμυντικού συστήματος μέσω της ανάλυσης κόστους

Θεωρητικό πλαίσιο

Ανάλυση κόστους ονομάζεται ο αλγόριθμος που ανιχνεύει τη δυνατότητα μετάβασης από μία θέση προς μία άλλη και υπολογίζει την καταβληθείσα δαπάνη. Βασίζεται καταρχήν στην παραδοχή ότι ο άνθρωπος στις μετακινήσεις του χρησιμοποιεί τις διαδρομές εκείνες με τη μικρότερη δυνατή ζημία. Η διαμόρφωση της επιφάνειας κόστους σχετίζεται με τη μετάβαση σε ένα περιβάλλον με αποτρεπτικούς φυσικούς ή ανθρωπογενείς παράγοντες, οι οποίοι μεταξύ άλλων δύνανται να απορρέουν από την απόσταση, την κλίση του εδάφους, τη γεωμορφολογία, τη βλάστηση, τον κίνδυνο από θηρία ή αντίπαλες ομάδες κτλ.¹⁰³ Το κόστος από τις κλίσεις του εδάφους χαρακτηρίζεται ως ένα ανισοτροπικό μέγεθος, καθώς δε μεταβάλλεται προς κάθε κατεύθυνση με τον ίδιο ρυθμό, αλλά είναι συνάρτηση της μορφολογίας του αναγλύφου. Επιπλέον, το μέγεθος αυτό δεν θεωρείται σε κάθε περίπτωση ανάλογο της καταβαλλόμενης προσπάθειας, αφού πέραν των 30° συνιστά ένα ανυπέρβλητο εμπόδιο. Η παραπάνω δαπάνη δεν αποτελεί και τη μοναδική, αφού σε εκείνη μπορούν να λειτουργήσουν αθροιστικά επιφάνειες κόστους που απαρτίζονται επιπροσθέτως από το είδος της εδαφοκάλυψης. Ως εκ τούτου, μια πεδινή έκταση κατέχει τη χαμηλότερη βαθμίδα στη διαβάθμιση του επιπέδου δυσκολίας, ακολουθούμενη από την κατηγορία των θαμνωδών εκτάσεων και εν συνεχεία των δασικών, ενώ οι βαλτότοποι συνιστούν έναν αδιαπέραστο ανασταλτικό παράγοντα. Η πλήρης διαμόρφωση μιας επιφάνειας κόστους οδηγεί στον εντοπισμό βέλτιστων διαδρομών μεταξύ δύο σημείων, καθώς και στον υπολογισμό της ταχύτητας και της δαπάνης της ανθρώπινης φυσικής ενέργειας – συνήθως σε χιλιοθερμίδες– ενός υποθετικά κινούμενου προσώπου. Αποτιμώντας εν γένει τη μέθοδο αυτήν, αξίζει να σημειωθεί η συνεισφορά της στην ανασύσταση πολιτικών ενοτήτων και διοικητικών επικρατειών, ενώ η πλήρης αξιοποίησή της προϋποθέτει δεδομένα μιας αντίστοιχα μεγάλης κλίμακας και απαιτεί τον συνυπολογισμό των ποιοτικών διαφοροποιήσεων ενός κοινωνικοπολιτικού πλαισίου και ενός ανθρωπογενούς παράγοντα ικανού να παρεμβαίνει ποικιλοτρόπως στο φυσικό περιβάλλον, όπως με αποψίλωση δασών, αποξήρανση ελών, κατασκευή γεφυρών, εκτροπή ποταμών κτλ.¹⁰⁴

Εξειδίκευση της μεθόδου

Στην περίπτωση της ρωμαϊκής Αραβίας τα Συστήματα Γεωγραφικών Πληροφοριών προσφέρουν πλειάδα εργαλείων τόσο για τη διερεύνηση όσο και για την ερμηνεία του

¹⁰³ Η επιφάνεια κανονικοποιημένης ψηφιδωτής μορφής (ράστερ) με τις κλίσεις του εδάφους προκύπτει μέσω του ψηφιακού μοντέλου εδάφους από τον αλγόριθμο του Horn (1981), από τον οποίο εν συνεχεία παράγεται μια πρώτη επιφάνεια κόστους με τη χρήση της συνάρτησης *εφ(γωνία κλίσης)/εφ(1°)* προκειμένου να υπολογιστεί το κόστος σε σχέση με την επίπεδη επιφάνεια.

¹⁰⁴ Dunkan και Beckman 2000, 42, εικ. 3.7· Bell, Wilson και Wickham 2002, 173-7, εικ. 5-6, 8-9, 11, 15-16· Hare 2004, 803, εικ. 6· Vermeulen 2006, 273, εικ. 14.6-14.7· Fletcher και Winter 2008, 12-6, 19-20, εικ. 7-8, 12· Newhard, Levine και Rutherford 2008, 91-4, 99, εικ. 5b, 9-12· Déderix 2017, 10-2, 15-6, εικ. 3.

αμυντικού σχεδιασμού της επαρχίας. Σε συνδυασμό μάλιστα με την ιδιαίτερη φύση των δεδομένων, τα οποία χαρακτηρίζονται από την εκτεταμένη διασπορά τους στον χώρο και στον χρόνο, η ανάλυση κόστους καθίσταται ως η πλέον κατάλληλη τεχνική για μια μελέτη ευρείας κλίμακας.¹⁰⁵

Για τις ανάγκες της έρευνας χρησιμοποιήθηκαν τέσσερις χαρακτηριστικοί χάρτες από μελέτες για τη ρωμαϊκή Αραβία,¹⁰⁶ οι οποίοι ωστόσο δεν συμπεριλαμβάνουν το σύνολο των αρχαιολογικών θέσεων, στις οποίες εστιάζεται το ενδιαφέρον των ερευνητών. Για τον λόγο αυτό οι χάρτες διορθώθηκαν και συμπληρώθηκαν με την ψηφιοποίηση όλων των περιοχών αρχαιολογικού ενδιαφέροντος.¹⁰⁷

Η ανίχνευση της πολιτικής επιρροής της Ρώμης αποτέλεσε προτεραιότητα για τη διεξαγωγή της ανάλυσης κόστους στην περίπτωσή μας. Οπωσδήποτε, ο βασικός μοχλός της πολιτικής παρουσίας του ρωμαϊκού κράτους στην επαρχία της Αραβίας επιτυγχάνεται δια μέσου των ενόπλων δυνάμεων, οι οποίες καταρχάς απαρτίζονται από τα σώματα ιππικού των βοηθητικών μονάδων που επανδρώνουν το οχυρωματικό δίκτυο της επαρχίας –συμπεριλαμβανομένων και των περιτειχισμένων πόλεων– και επεκτείνονται στα ένοπλα αποσπάσματα έφιππων ή καμηλοδρόμων των σύμμαχων αραβικών φύλων. Φυσικά, κατά δεύτερο λόγο, σε περίπτωση γενικευμένων εχθροπραξιών δυνατότητα εμπλοκής διατηρεί η ρωμαϊκή λεγεώνα στη Βόστρα, ενώ συνήθης πρακτική των Ρωμαίων αποτελεί η μεταφορά δυνάμεων στην επαπειλούμενη περιοχή από γειτονικές ή ακόμα και μη γειτονικές επαρχίες. Στην παρούσα μελέτη θα εστιάσουμε την προσοχή μας αποκλειστικά και μόνο στις στρατιωτικές δυνάμεις που έδρευαν στην Αραβία και όχι σε άλλες επαρχίες ή στα ομόσπονδα γειτονικά κρατίδια σύμμαχων φοιδεράτων, χωρίς μάλιστα να γίνεται διάκριση μεταξύ έφιππων και πεζοπόρων τμημάτων, δεδομένου ότι για την ευρεία κλίμακα των δεδομένων μας κάτι τέτοιο θα ήταν κενό περιεχομένου.

Προκειμένου να αποφευχθεί διασπορά των τιμών σε πολύ μεγάλο γεωγραφικό εύρος, οι μετρήσεις δεν εκτελέστηκαν σε αφρικανικά εδάφη, περιοριζόμενες κατά τις δύο πρώτες περιόδους μόνο στα ασιατικά. Μάλιστα, κατά την τρίτη περίοδο, όταν τίθεται σε κίνδυνο η ασφάλεια της επαρχίας αυτής καθ' αυτήν και η Ρώμη παρουσιάζει μια εμφανή αδυναμία να διατηρήσει βάσεις εκτός συνόρων, η περιοχή έρευνας

¹⁰⁵ Στην παρούσα μελέτη χρησιμοποιήθηκαν τα ακόλουθα εργαλεία των Συστημάτων Γεωγραφικών Πληροφοριών: τα λογισμικά *Grass Gis 7.2.2* και *7.4.0* και το *Q GIS 2.18.14* και *3.0.0* και βοηθητικά το πρόγραμμα περιήγησης υδρογείου *Google Earth 7.1.5.1557*. Επίσης οι ελεύθερης πρόσβασης ψηφιακές βιβλιοθήκες των επιστημονικών οργανισμών *Consortium For Spatial Information* και *Earth Observation Envelope Programme*, προϊόν του δορυφορικού προγράμματος της *NASA Shuttle Radar Topography Mission*, μια επεξεργασμένη δορυφορική εικόνας παγκόσμιας κάλυψης του προγράμματος του *ESA Glob Cover (2009)* και ο ιστότοπος ανοικτής πρόσβασης *Diva-GIS*. Ως καταλληλότερη ζώνη του προβολικού συστήματος της υφλίου UTM για τον υπό διερεύνηση χώρο επιλέχθηκε η *WGS 84/UTM Zone 37 N*.

¹⁰⁶ Bowersock 1971, εικ. 33· Graf 1978, 2 χάρτης· Speidel 1987, 216 χάρτης· Sartre 2007², χάρτης 8.

¹⁰⁷ Συνολικά ψηφιοποιήθηκαν με σημειακή αποτύπωση το στρατόπεδο λεγεώνας και η πρωτεύουσα της επαρχίας, Βόστρα, 33 οχυρά ασφαλώς χρονολογημένα, 15 οχυρά χωρίς ασφαλή χρονολόγηση, 27 πόλεις, από τις οποίες οι 19 ανήκαν στην επαρχία, ενώ οι υπόλοιπες 8 υπήρξαν σημαντικές πόλεις έξω από αυτήν, 3 αραβικές πόλεις, 15 νομαδικοί καταυλισμοί, καθώς και η ακριβής θέση 13 σημαντικών τοπωνυμίων. Με γραμμική αποτύπωση έγινε η ψηφιοποίηση του κύριου οδικού δικτύου, το οποίο περιλάμβανε τις δύο σημαντικότερες οδούς, τη *Via Nova Traiana* και την οδό από τη Βόστρα προς το *Dumatal-Jandal*, αλλά και ενός συνδετικού τμήματος μεταξύ των δύο παραπάνω κεντρικών οδικών αξόνων.

περιορίζεται αποκλειστικά στο βόρειο ήμισυ των αρχικών εδαφών, αφήνοντας απέξω το μεγαλύτερο τμήμα της αραβικής ακτής της Ερυθράς Θάλασσας. Για την κατασκευή της επιφάνειας κόστους απαιτήθηκε ο συνδυασμός πολλών κριτηρίων, ενώ η διαδικασία ξεκίνησε με τη δημιουργία ενός βαθμολογημένου χάρτη σύμφωνα με τα διάφορα είδη εδαφοκάλυψης (Χάρτης 1).¹⁰⁸

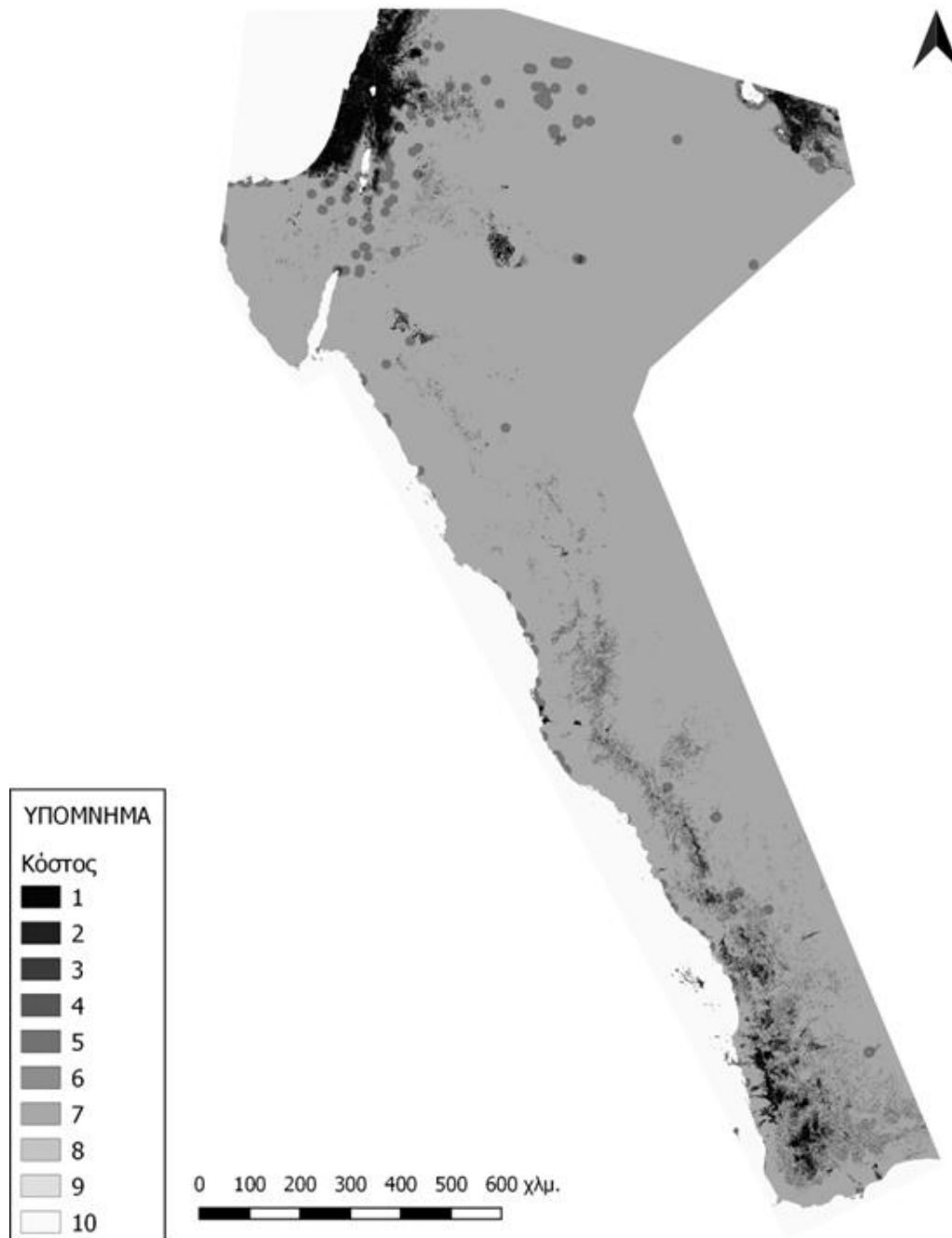
Κατά τη βαθμονόμηση των εδαφών, εκτός από τη διευκολυντική ή ανασταλτική φύση της εδαφοκάλυψης, συνυπολογίστηκε και η έντονη λειψυδρία που χαρακτηρίζει το μεγαλύτερο μέρος της περιοχής, ούτως ώστε η καταβληθείσα δαπάνη να διαμορφωθεί σύμφωνα με τον Πίνακα 1. Η παραδοχή ότι οι περιοχές που περιβάλλουν μια πόλη, ένα οχυρό κι έναν υγρότοπο με μη αλμυρό νερό –εξαιρουμένων δηλαδή της Μεσογείου, της Ερυθράς και Νεκράς Θάλασσας– συνεπάγονται την εξασφάλιση πόσιμου νερού για έναν ταξιδιώτη και το υποζύγιό του και άρα την επιβίωσή τους, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι χρήζουν χαμηλότερης βαθμολογίας στην κλίμακα δυσκολίας. Στην περίπτωση κελιών με καταγεγραμμένο σύγχρονο αστικό περιβάλλον εφαρμόστηκε η μέθοδος της χωρικής παρεμβολής προκειμένου να αποδοθεί μια νέα τιμή στα κελιά αυτά με βάση τα γειτονικά.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΣΗ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΕΙΔΟΣ ΕΔΑΦΟΚΑΛΥΨΗΣ	
Είδος εδαφοκάλυψης	Βαθμολογία
Καλλιέργειες – πεδιάδες	1
Οάσεις	1
Ζώνη 1,5 μ. περιμετρικά του κύριου οδικού δικτύου	1
Στέπες	4
Έρημοι – αλυκές	7
Δάση	7
Υδάτινες επιφάνειες	10
Ζώνη 1 χλμ. περιμετρικά πόλεων και οχυρών	Αφαίρεση 2 μονάδων
Ζώνη 1 χλμ. περιμετρικά υδάτινων επιφανειών με πόσιμα ύδατα	Αφαίρεση 2 μονάδων

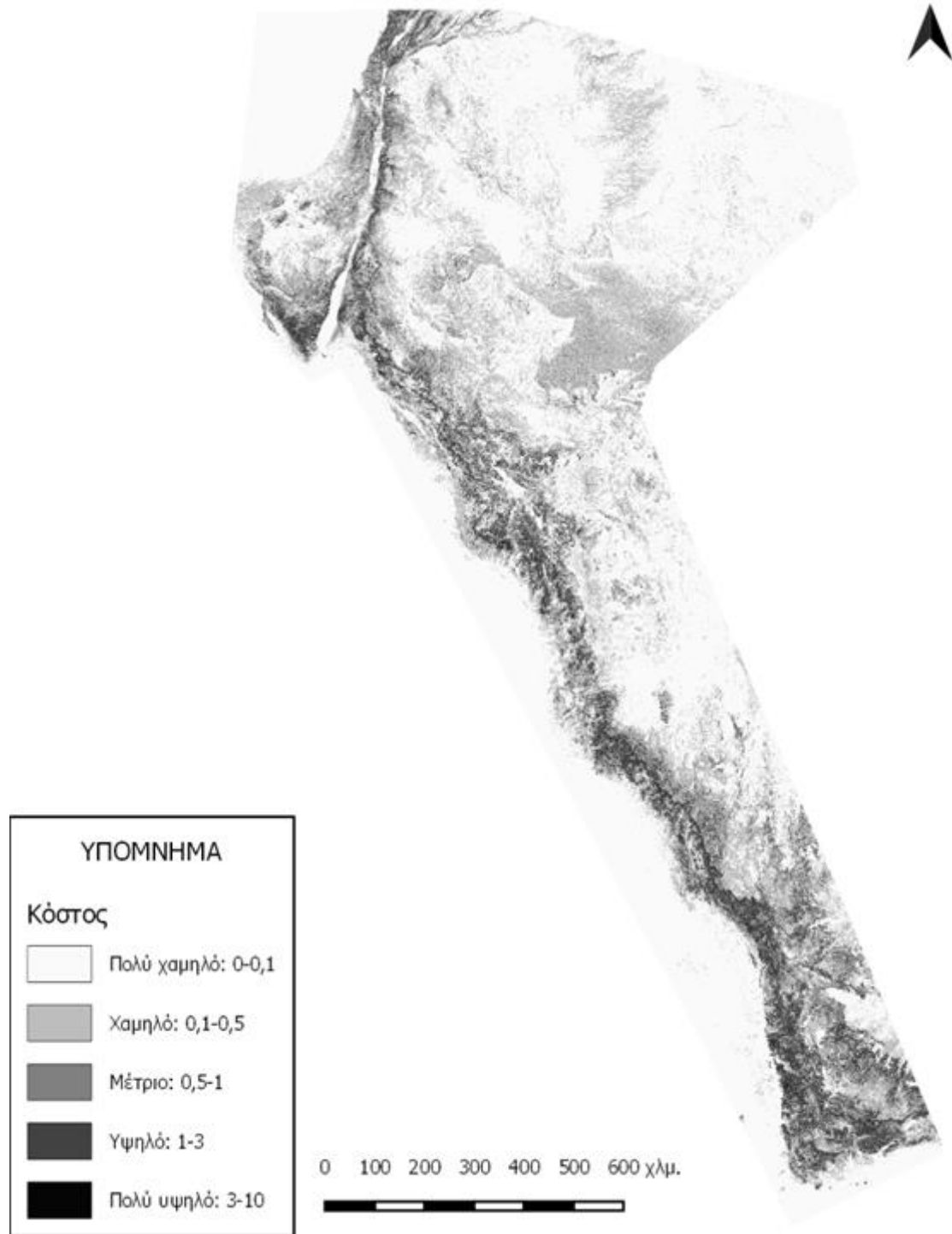
Κατά τη σύνθεση μιας τελικής επιφάνειας κόστους θα πρέπει συνδυαστικά να ληφθεί υπόψη τόσο η βαθμονόμηση των εδαφών του Πίνακα 1, όσο και ο παρεμποδιστικός παράγοντας των κλίσεων, γεγονός το οποίο συνεπάγεται τη διεξαγωγή ενδιάμεσων σταδίων με τις επιμέρους επιφάνειες κόστους. Η κατασκευή μιας επιφάνειας κόστους με βάση το είδος της εδαφοκάλυψης επαναλήφθηκε για κάθε περίοδο ξεχωριστά, με την παράθεση των ενδιάμεσων βημάτων να κρίνεται ανώφελη για τους σκοπούς της παρούσας δημοσίευσης. Ενδεικτικά η επιφάνεια κόστους που αφορά την πρώτη περίοδο και τη δυνατότητα πρόσβασης σε πόσιμο νερό, όπως διαμορφώνεται από την εγγύτητα σε οχυρά και πόλεις, καθώς και σε μη αλμυρούς υγροτόπους, καταγράφεται στον Χάρτη 10, με τη βαθμολογία του μεγαλύτερου μέρους των περιοχών να κυμαί-

¹⁰⁸ Τα είδη εδαφοκάλυψης προσπελάστηκαν με τη βοήθεια της διορθωμένης και επεξεργασμένης δορυφορικής εικόνας παγκόσμιας κάλυψης του προγράμματος του ESA Glob Cover (2009) με ανάλυση τα 300 μ.

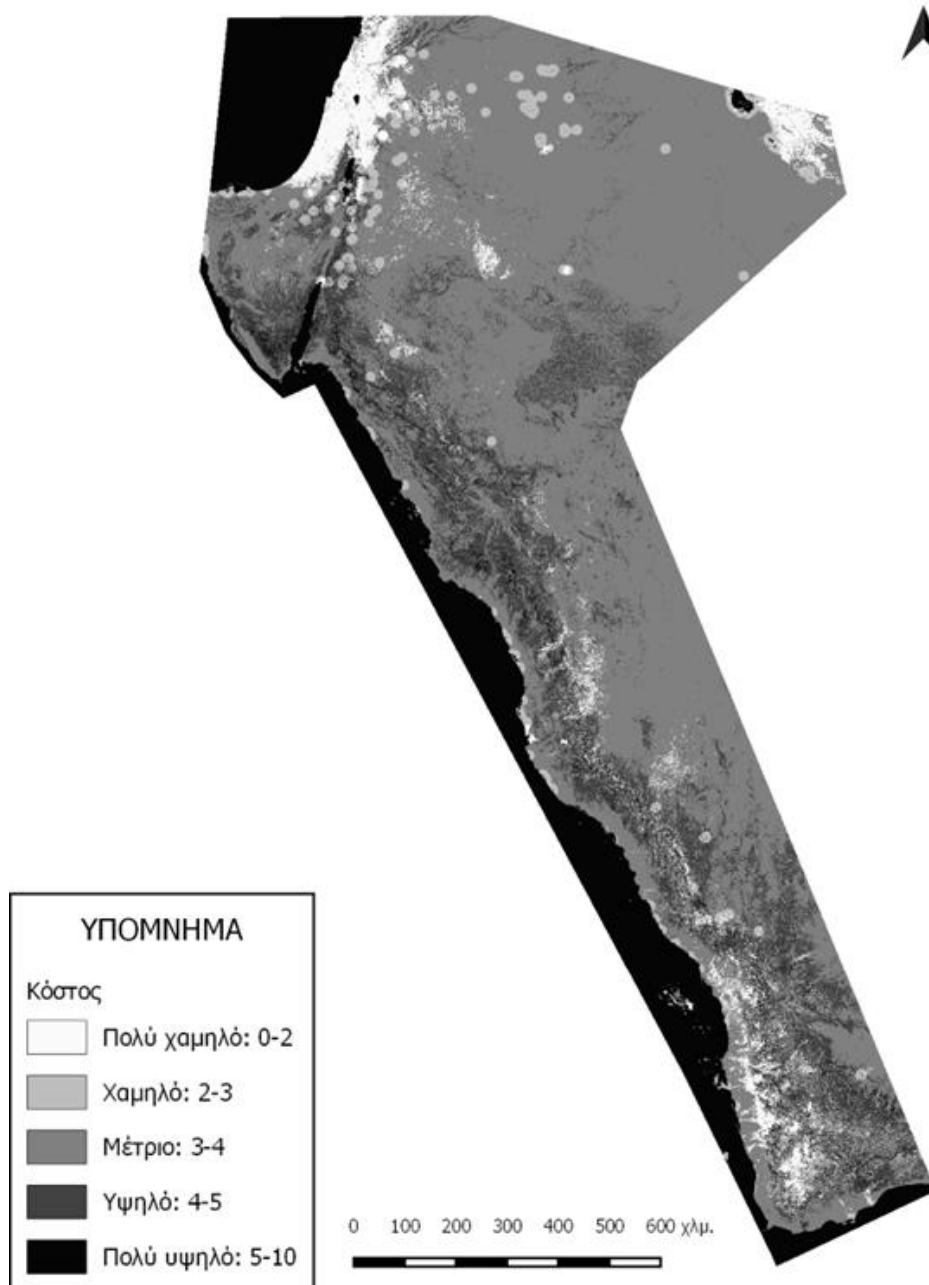
νεται στο 7, αρκετά υψηλά στην κλίμακα του 1 – 10. Από την άλλη, η έκθεση της δαπάνης βάσει της κλίσης του εδάφους απεικονίζεται στον Χάρτη 11, κατά την οποία γίνεται εφαρμογή της συνάρτησης $\text{εφ}(\text{γωνίας κλίσης})/\text{εφ}(1^\circ)$, ενώ ο συνδυασμός των δύο προηγούμενων επιφανειών κόστους σε μία επιτυγχάνεται στον Χάρτη 12, με τον κάναβο κόστους της περιοχής μελέτης να προσλαμβάνει μία κατά μέσο όρο χαμηλότερη βαθμολογία σε σχέση με εκείνον του Χάρτη 10.

*Χάρτης 10: Επιφάνεια κόστους με βάση το είδος της εδαφοκάλυψης και τη δυνατότητα πρόσβασης σε πόσιμο νερό
Περίοδος 1 (114-192 μ.Χ.)*

Χάρτης 11: Επιφάνεια κόστους με βάση την κλίση του εδάφους

*Χάρτης 12: Επιφάνεια κόστους με βάση το είδος της εδαφοκάλυψης, τη δυνατότητα πρόσβασης σε πόσιμο νερό και την κλίση του εδάφους
Περίοδος 1 (114-192 μ.Χ.)*

Το τελικό στάδιο αφορά αυτήν καθ' αυτήν την ανάλυση κόστους, κατά το οποίο υπολογίζεται η καταβληθείσα δαπάνη με βάση την ευκλείδεια απόσταση στην υποθετική περίπτωση που ένας ταξιδιώτης κινείται προς κάθε κατεύθυνση χωρίς να τεθεί κάποιο όριο ή προορισμός, με αφετηρίες το λεγεωνικό στρατόπεδο της Βόστρας, τα οχυρά, ασφαλώς και μη ασφαλώς χρονολογημένα, τις περιτειχισμένες πόλεις και το σύνολο των 1065 τυχαίων σημείων, τα οποία καλύπτουν το κύριο οδικό δίκτυο ανά χιλιόμετρο. Σκοπός της όλης διαδικασίας αποτελεί η ποσοτικοποίηση της

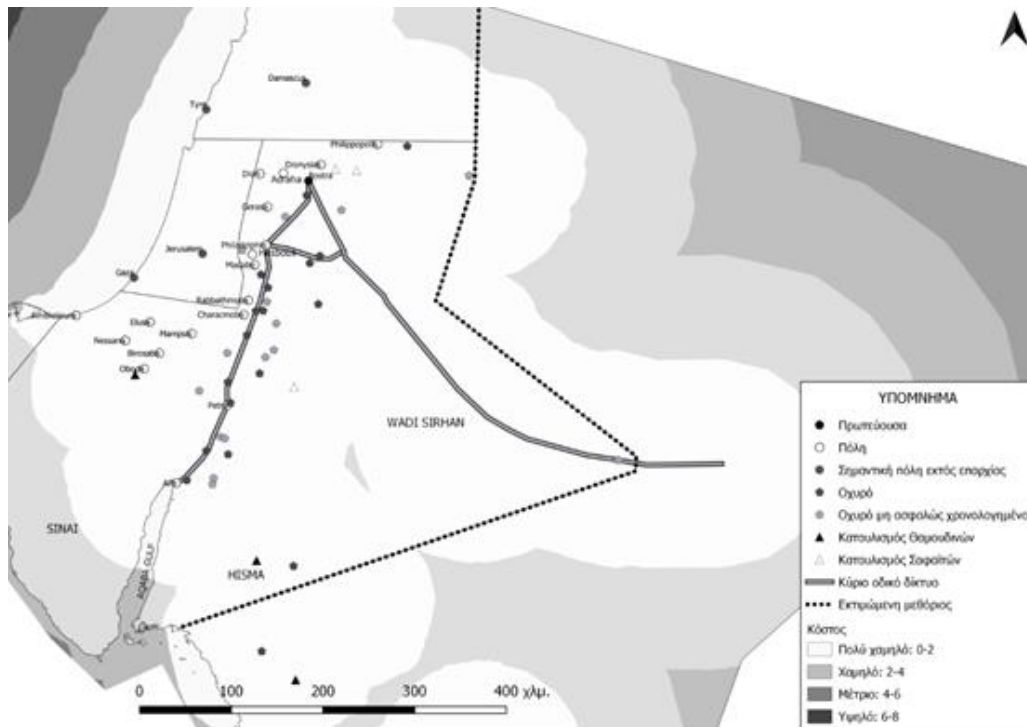
δυνατότητας πρόσβασης σε κάθε επιμέρους κελί του κανάβου και η διερεύνηση των ορίων που υφίσταται κάμψη των τιμών. Οι υπολογισθείσες τιμές δεν παρατίθενται αταξινόμητες αλλά βαθμονομημένες στην κλίμακα του 0-10,¹⁰⁹ ενώ κατά την οπτικοποίηση των αποτελεσμάτων δηλώνεται η θέση και άλλων σημαντικών στοιχείων, όπως πόλεων και αραβικών καταυλισμών, χωρίς όμως εκείνα να υποβάλλονται στην ανάλυση των δεδομένων.

Περίοδος 1 (114 – 192 μ.Χ.)

Στον πρώτο χάρτη των τελικών αποτελεσμάτων (Χάρτης 13) παρατίθεται η ανάλυση κόστους για την επαρχία της Αραβίας και την ευρύτερη περιοχή κατά την πρώτη περίοδο με σημεία αφετηρίας το στρατοπέδου λεγεώνας στη Βόστρα, τα οχυρά, ασφαλώς ή μη χρονολογημένα και τις 1065 τυχαίες θέσεις επί του κύριου οδικού δικτύου. Αξίζει να σημειωθεί ότι στη ζώνη του πολύ χαμηλού κόστους εντάσσεται το μεγαλύτερο μέρος της επαρχίας συμπεριλαμβανομένων όλων ανεξαιρέτως των πόλεων και των αραβικών θέσεων, με εξαίρεση το δυτικό και νότιο Σινά και το στόμιο του κόλπου της Άκαμπα. Ολόκληρη η επαρχία της Ιουδαίας/Συρίας-Παλαιστίνης και το νότιο τμήμα της Συρίας εμπίπτει επίσης εντός των ορίων της ίδιας κλάσης. Η ζώνη του χαμηλού κόστους καλύπτει όλα τα κενά της προηγούμενης κλάσης στην επαρχία, εισχωρώντας σε εκτεταμένες περιοχές της ερήμου στην ενδοχώρα της αραβικής χερσονήσου και αγγίζοντας ακόμη και τις παρυφές της Μεσοποταμίας. Από την άλλη, οι τιμές της καταγράφονται και στις δύο θαλάσσιες ζώνες που πλαισιώνουν την επαρχία, ανατολική Μεσόγειο και Ερυθρά Θάλασσα.

Οι μετρήσεις αυτές μπορούν άνετα να ενταχθούν μέσα στο ιστορικό πλαίσιο της περιόδου εκείνης που περιλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα, ξεκινώντας από τα τελευταία χρόνια της θητείας του αυτοκράτορα Τραϊανού μέχρι και το τέλος της δυναστείας των Αντωνίων. Η Ρώμη εγκαθίσταται και εδραιώνει πλήρως την κυριαρχία της στη νεοσύστατη επαρχία, συμπληρώνοντας με αυτόν τον τρόπο το τελευταίο κομμάτι στο παζλ της ανατολικής Μεσογείου υπό τον άμεσο έλεγχό της και αφετέρου δηλώνοντας την προβολή ισχύος της στα εδάφη επέκεινα.

¹⁰⁹ Η βαθμονόμηση έγινε με βάση τη συνάρτηση $X_{\text{νέο}} = (X_{\text{παλαιό}} - X_{\text{ελάχιστο}} / X_{\text{μέγ}} - X_{\text{ελάχιστο}}) * 10$.

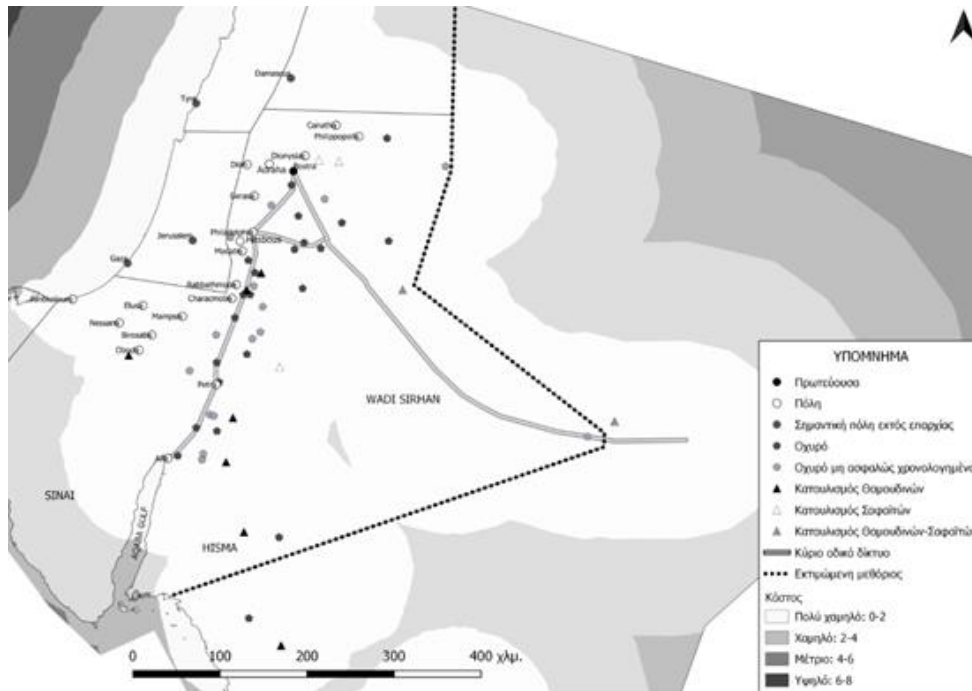

Χάρτης 13: Ανάλυση κόστους στην επαρχία της Αραβίας και στην ευρύτερη περιοχή με σημεία αφετηρίας το λεγεωνικό στρατόπεδο της Βόστρας, τα οχυρά και το κύριο οδικό δίκτυο – Περίοδος 1 (114-192 μ.Χ.)

Περίοδος 2 (193 – 235 μ.Χ.)

Κατά τη δεύτερη περίοδο τα αποτελέσματα της ανάλυσης κόστους με αφετηρία το λεγεωνικό στρατόπεδο, τα οχυρά της επαρχίας ασφαλώς χρονολογημένα ή μη και τις 1065 τυχαίες θέσεις επί του κύριου οδικού δικτύου παρουσιάζονται στον Χάρτη 14. Το μεγαλύτερο μέρος της έκτασης εντός της εκτιμώμενης ρωμαίο-αραβικής μεθορίου είναι ευπρόσιτο, υπαγόμενο στην τάξη του πολύ χαμηλού κόστους, πλην του δυτικού και νότιου Σινά και του στομίου του κόλπου της Άκαμπα. Η ζώνη αυτή περικλείει την επαρχία της Συρίας-Παλαιστίνης, καθώς και τα νότια εδάφη της Κοίλης Συρίας και της Συρίας-Φοινίκης, συμπεριλαμβανομένου του συνόλου των πόλεων και των αραβικών εγκαταστάσεων, με την εξαίρεση του μικτού καταυλισμού Θαμουδινών και Σαφαϊτών στο Sakakah, η προσέγγιση του οποίου από τις συγκεκριμένες αφετηρίες θα συνιστούσε ένα υπολογίσιμο κόστος. Η τάξη του χαμηλού κόστους συμπληρώνει τα όποια κενά της προηγούμενης κλάσης, ενώ παράλληλα, δημιουργεί μια περίμετρο προστασίας γύρω από τον πυρήνα της επαρχίας, εκτεινόμενη μέχρι τη συρο-μεσοποταμιακή έρημο στα ανατολικά και τις δύο παράκτιες ζώνες της επαρχίας, στην ανατολική Μεσόγειο και στην Ερυθρά Θάλασσα, στα δυτικά και νότια αντίστοιχα.

Σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο τίποτα δε φαίνεται να έχει αλλάξει ριζικά. Η ρωμαϊκή Αραβία συνεχίζει το ταξίδι της στο χρόνο τα ταραγμένα χρόνια των Σεβήρων, χωρίς η απομονωμένη επικράτεια της να επηρεάζεται από τους τριγμούς της ασταθούς κεντρικής πολιτικής σκηνής, ενώ η ηγέτιδα δύναμη συνεχίζει να προβάλλει επί των εδαφών της την ισχύ της προς όλες τις κατευθύνσεις.

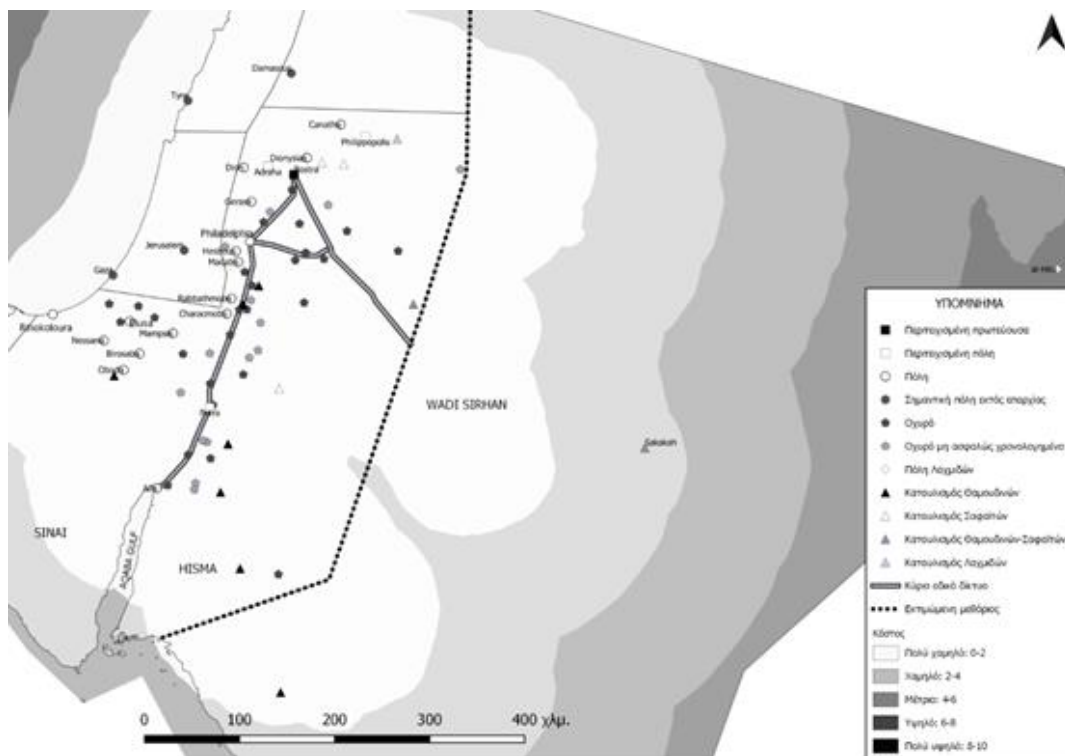
Χάρτης 14: Ανάλυση κόστους στην επαρχία της Αραβίας και στην ευρύτερη περιοχή με σημεία αφετηρίας το λεγεωνικό στρατόπεδο της Βόστρας, τα οχυρά και το κύριο οδικό δίκτυο – Περίοδος 2 (193-235 μ.Χ.)

Περίοδος 3 (235 – 284 μ.Χ.)

Στον Χάρτη 15 καταγράφεται η ανάλυση κόστους της τρίτης περιόδου με αφετηρία το λεγεωνικό στρατόπεδο, τα οχυρά της επαρχίας με ασφαλή χρονολόγηση ή μη και τις 691 τυχαίες θέσεις επί του κύριου οδικού δικτύου, αριθμός μειωμένος σε σχέση με το επαυξημένο σύνολο των 1065 σημείων, προκειμένου να επιτευχθεί συμμόρφωση των αποτελεσμάτων της ανάλυσης με τα ιστορικά στοιχεία και την πιθανή συρρίκνωση της επαρχίας ως απόρροια της κρίσης του 3^{ου} μ.Χ. αιώνα. Όπως και στις προηγούμενες περιόδους, τα εδάφη εντός της εκτιμώμενης ρωμαιο-αραβικής μεθορίου υπάγονται ως επί το πλείστον στη ζώνη του πολύ χαμηλού κόστους, η οποία αφενός δημιουργεί μια περίμετρο ασφάλειας στην έρημο στα ανατολικά και νοτιοανατολικά, προτού αρχίσει να φθίνει, και αφετέρου καλύπτει το σύνολο της επαρχίας της Συρίας-Παλαιστίνης, το νότιο τμήμα των επαρχιών της Κοίλης Συρίας και της Συρίας-Φοινίκης και παράκτιες θαλάσσιες εκτάσεις στη Μεσόγειο και στην Ερυθρά Θάλασσα. Το νοτιοδυτικό άκρο της χερσονήσου του Σινά και το στόμιο του κόλπου της Άκαμπα μένει εκτός των εδαφών της παραπάνω κλάσης, με εξαίρεση τον βόρειο τομέα της χερσονήσου, ο οποίος για πρώτη φορά προσλαμβάνει πολύ χαμηλές τιμές. Η ζώνη του πολύ χαμηλού κόστους ενισχύεται αισθητά από την αμέσως επόμενη κλάση, η οποία συμπληρώνει τα όποια κενά εντός της επαρχίας και εισχωρεί βαθύτερα στις άνυδρες εκτάσεις της συρο-μεσοποταμιακής ερήμου και της αραβικής χερσονήσου δημιουργώντας μια αρκετά καλά επιτηρούμενη ζώνη περίξ της επαρχίας. Το σύνολο σχεδόν των πόλεων και των αραβικών θέσεων εμπίπτει εντός της ζώνης του πολύ

χαμηλού κόστους, με εξαίρεση δύο απομακρυσμένων αραβικών θέσεων. Ο πρώτος είναι ο καταυλισμός Θαμουδινών και Σαφαϊτών στο Sakakah, χωρίς όμως η προσέγγιση του οποίου να αποτελεί ένα ανυπέβλητο κόστος, άποψη που ενισχύεται από την ταξινόμησή του εντός των εδαφών της κλάσης του χαμηλού κόστους. Εντούτοις, η αραβική πόλη των Λαχυιδώναι-Ηίρα είναι εντελώς έξω από αυτές τις δύο ζώνες χαμηλών τιμών, η θέση της οποίας την καθιστά πέραν κάθε προσέγγισης και άρα ελέγχου.

Η αλήθεια είναι πως η διαταραγμένη δυναστική διαδοχή των Σεβήρων δεν κατάφερε να κλονίσει την αδιαμφισβήτητη ρωμαϊκή ηγεμονία στην Αραβία, αποτέλεσε όμως πρελούδιο γι' αυτό που θα επακολουθούσε. Σε κάθε περίπτωση, η κρίση του 3^{ου} μ.Χ. αιώνα δεν πέρασε απαρατήρητη από τη μεθοριακή επαρχία της Αραβίας. Οι αυξημένες εξωτερικές απειλές, η αποκοπή της επαρχίας από τον κύριο κορμό του ρωμαϊκού κράτους - έστω και προσωρινά ως συνέπεια της επιθετικότητας της αυτοκρατορίας της Παλμύρας - σε συνάρτηση με την περιρρέουσα πολιτική και οικονομική κατάσταση της Ρώμης, αποτυπώνονται στη νέα ισορροπία δυνάμεων της Αραβίας.

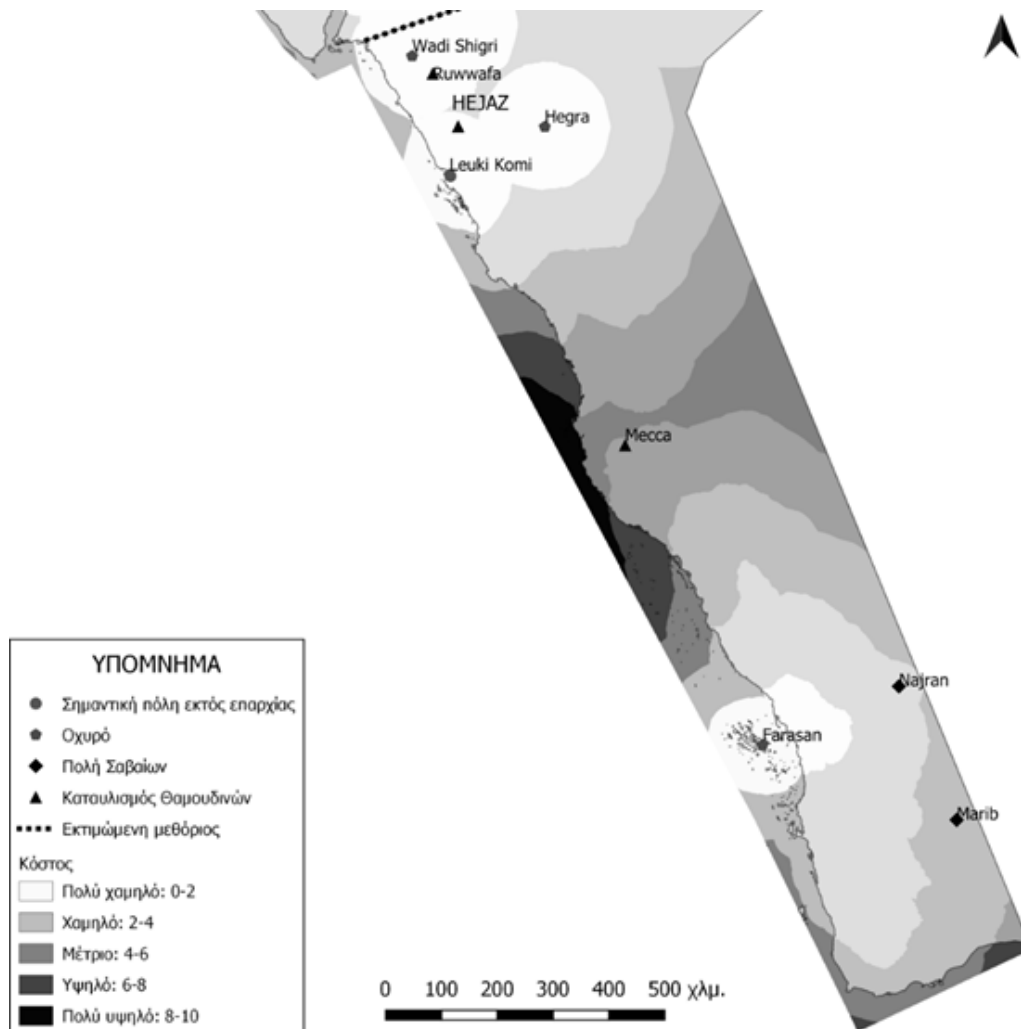
*Χάρτης 15: Ανάλυση κόστους στην επαρχία της Αραβίας και στην ευρύτερη περιοχή με σημεία αφητηρίας το λεγεωνικό στρατόπεδο της Βόστρας, τις περιτειχισμένες πόλεις, τα οχυρά και το κύριο οδικό δίκτυο
Περίοδος 3 (235-284 μ.Χ.)*

Η περιοχή του Hejaz και ο νότος της αραβικής χερσονήσου

Ο Χάρτης 16 εμφανίζει την ανάλυση κόστους στο δυτικό τμήμα της Ευδαίμονος Αραβίας κατά την πρώτη και δεύτερη περίοδο, αποτελώντας ουσιαστικά τη συνέχεια προς νότο του Χάρτη 13 και 14, οι τιμές των οποίων συμπίπτουν απόλυτα για την εν λόγω περιοχή. Παρατηρούμε ότι δημιουργούνται δύο μη συνδεδεμένοι πυρήνες πολύ

χαμηλού κόστους σε ολόκληρη αυτή τη ζώνη, ο πρώτος και σημαντικότερος εκ των οποίων βρίσκεται στην περιοχή του Hejaz στο βορρά, στον οποίο εντάσσονται η Λευκή Κώμη και οι παρακείμενοι αραβικοί καταυλισμοί, και ο δεύτερος νοτιότερα περικλείει τη Νήσο Farasan εκτεινόμενος στην απέναντι ηπειρωτική ακτή. Επιπλέον, η ζώνη του χαμηλού κόστους λειτουργεί ενισχυτικά στην προηγούμενη κλάση με τη νοτιο-αραβική πόλη των Σαβαίων Najran να βρίσκεται εντός των ορίων της. Εντούτοις, καμία από αυτές τις δύο ζώνες δεν είναι τόσο επαυξημένη, ούτως ώστε να συμπεριλάβει τον καταυλισμό των Θαμουδινών στη Μέκκα και τη δεύτερη νοτιο-αραβική πόλη του Marib.

Η εφαρμογή της μεθόδου στις εσχαιές του γνωστού κόσμου υπογραμμίζει εν πολλοίς τη φθίνουσα δυναμική των ευρωπαϊκών δυνάμεων που κυριάρχησαν σχεδόν καθ' ολοκληρίαν στη λεκάνη της Μεσογείου, ενώ παράλληλα προσδίδει μία ρεαλιστική υπόσταση στις δύο σχεδόν μυθικές εκστρατείες των Ρωμαίων στην Αραβία, του Αίλιου Γάλλου το 26/5 π.Χ. και του Γάιου Καίσαρα το 1 μ.Χ.

Χάρτης 16: Ανάλυση κόστους στο δυτικό τμήμα της Ευδαίμονος Αραβίας με σημεία αφετηρίας το λεγεωνικό στρατόπεδο της Βόστρας, τα οχυρά και το κύριο οδικό δίκτυο της επαρχίας της Αραβίας – Περίοδοι 1 (114-192 μ.Χ.) & 2 (193-235 μ.Χ.)

Συμπεράσματα

Κάνοντας μια αποτίμηση της ανάλυσης κόστους μπορούμε να καταλήξουμε σε κάποια εύλογα συμπεράσματα. Καταρχάς, η μέθοδος αυτή απέδειξε ότι η άσκηση της ρωμαϊκής εξουσίας στα επαρχιακά εδάφη της Αραβίας δεν βασιζόταν σε μια περιορισμένης εμβέλειας επιτήρηση με οπτικά μέσα, αλλά στην αμεσότητα πρόσβασης και ως εκ τούτου στη δυνατότητα δυναμικής παρέμβασης. Επιπλέον, η εν λόγω μέθοδος κατέστησε δυνατή την αποτύπωση των γενικότερων τάσεων που επικρατούν, καθότι η διεξαγωγή της απαιτεί δεδομένα μεγάλης κλίμακας, όπως ακριβώς αυτά της παρούσας δημοσίευσης. Κατά την εξέταση των αμυντικών θέσεων επισημαίνεται η πρωταρχική σημασία του οδικού δικτύου έναντι των οχυρών και των περιτειχισμένων πόλεων, στοιχείο που προσδίδει έναν παραπληρωματικό ρόλο στα δύο αυτά στοιχεία φρουριακού χαρακτήρα. Σε κάθε περίπτωση, η ρωμαϊκή στρατιωτική παρουσία είναι σε θέση ανά πάσα στιγμή να ελέγξει απόλυτα το σύνολο σχεδόν της εδαφικής επικράτειάς της, να δημιουργήσει μια ζώνη ασφάλειας πολλών χιλιομέτρων περιμετρικά της επαρχίας, να στείλει δυνάμεις στη γειτονική επαρχία της Ιουδαίας/Συρίας-Παλαιστίνης, στο νότιο τμήμα της Συρίας και σε θαλάσσια τμήματα της ανατολικής Μεσογείου και της Ερυθράς Θάλασσας, χωρίς μάλιστα να συνυπολογίζονται η στρατιωτική δύναμη και τα μέσα των γειτονικών επαρχιών.

Η σαφής πρόθεση της Ρώμης για μια στρατιωτική περιχαράκωση της Αραβίας προς πάσα κατεύθυνση μας οδηγεί στη διαπίστωση ότι παρά την αιματηρή κατάπνιξη των ιουδαϊκών εξεγέρσεων και την οριστική εκτόπιση των κατοίκων εβραϊκής καταγωγής που επακολούθησε, η οδυνηρή ανάμνηση των κινημάτων αυτών συνεχίζει να κατατρύχει την ρωμαϊκή πολεμική μηχανή, ενώ η απειλή της Παρθικής και αργότερα της Περσικής Αυτοκρατορίας των Σασσανιδών –του μόνου ισότιμου αντιπάλου της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας– παραμένει διαρκώς στο προσκήνιο. Από την άλλη, οι κατά τι χαμηλότερες τιμές στη δυτική χερσόνησο του Σινά δεικνύουν αφενός ότι η περιοχή –ακατοίκητη ως επί το πλείστον– δεν αποτελεί προτεραιότητα του στρατηγικού σχεδιασμού της επαρχίας, ευρισκόμενη σε μια ασφαλή και καλά φυλασσόμενη θέση μεταξύ τριών ρωμαϊκών επαρχιών. Παρόλα αυτά, θα ήταν παρακινδυνευμένο αν το παραπάνω στοιχείο εκληφθεί ως ένδειξη δυσχέρειας μετακίνησης στρατιωτικής δύναμης από την Αραβία στην Αίγυπτο, δεδομένου ότι δεν συμπεριλήφθηκαν στις μετρήσεις τα εδάφη της επαρχίας εκείνης, και μάλιστα ενώ τα αποτελέσματα της τρίτης περιόδου καταδεικνύουν την ύπαρξη ενός διαδρόμου επικοινωνίας μεταξύ των δύο επαρχιών στο βόρειο τομέα της χερσονήσου.

Όπως είναι φυσικό, το ενδιαφέρον της στρατιωτικής δύναμης της επαρχίας ήταν στραμμένο στα ανατολικά και στα νότια εδάφη, όπου ελλοχεύει ο κίνδυνος μιας αραβικής επίθεσης, χωρίς όμως να σημαίνει ότι η στρατιωτική επαγρύπνηση δεν επιμερίζεται εξίσου στην υπόλοιπη επικράτεια, εντός της οποίας διαβιούν αραβικές ομάδες σε περιοδική ή μόνιμη βάση, και η οποία πλήττεται συχνά από κρούσματα ληστειών. Επιπλέον, η ζώνη του χαμηλού κόστους αποτελεί ένδειξη της ρωμαϊκής κυριαρχίας στη συρο-μεσοποταμιακή έρημο, στις παρυφές της Μεσοποταμίας και στο βόρειο τομέα της αραβικής χερσονήσου, με έμμεσο όμως τρόπο μέσω της προώθησης ομοσπονδοποίησης των διάσπαρτων αραβικών ομάδων και της σύναψης συμμαχιών

μαζί τους, ενώ πιστοποιεί ότι δεν υπήρχε ένα διαγραμματισμένο μεθοριακό όριο, αλλά μία τεράστιας έκτασης περιοχή, όπου σταδιακά έφθινε ο ρωμαϊκός έλεγχος. Συμπερασματικά, οι αμυντικές υποδομές της επαρχίας πληρούσαν εξίσου ικανοποιητικά τον τριπλό ρόλο που αναδείχτηκε από τους ερευνητές. Η λειτουργία τους αφενός εγγυόταν την εσωτερική τάξη της νεοσύστατης ρωμαϊκής επαρχίας και τη διασφάλιση της από ληστρικά κρούσματα, ενώ ταυτόχρονα πρέπει να θεωρείται εκ των ων ουκ άνευ η συμβολή τους στην εποπτεία των μεθοριακών περασμάτων, των προσβάσεων σε νερό, των εμπορικών αρτηριών και κατ' επέκταση στην καθυπόταξη των γειτνιαζόντων αραβικών φύλων και ομοσπονδιών. Τέλος, το ανθρώπινο δυναμικό τους συνεπικουρούμενο από τη λεγεωνική δύναμη της Βόστρας ή και από ακόμα μια μεγαλύτερη στρατιωτική παρουσία, είχε τη δυνατότητα να προβεί σε επιθέσεις ευρείας κλίμακας εκατοντάδες χιλιόμετρα εντός της συρο-μεσοποταμιακής ερήμου και μάλιστα διασφαλίζοντας την επιμελητεία του στρατεύματος.

Στην Ευδαίμονα Αραβία ιδιαίτερα, δημιουργούνται δύο πυρήνες άμεσου ρωμαϊκού ελέγχου με φθίνουσα όμως τάση, όσο η απόσταση από τα κέντρα στρατιωτικής παρουσίας μεγάλωνε, ώσπου σταδιακά η δυναμική τους εξέπιπτε σε μια έμμεση επικυριαρχία. Οι δύο αυτοί πόλοι τοποθετούνται στις ακτές της Ερυθράς Θάλασσας διαμετρικά αντίθετα όμως ο ένας από τον άλλο, με το σημαντικότερο να βρίσκεται βόρεια στην περιοχή του Hejaz και να συνδέεται άρρηκτα με την επαρχία της Αραβίας και το δεύτερο να εμφανίζεται περί τη νήσο Farasan σε απόσταση πολλών εκατοντάδων χιλιομέτρων νοτιότερα, τελείως αποκομμένος από τον προηγούμενο, συνιστώντας ένα είδους εποπτείας στις νοτιο-αραβικές πόλεις της ηπειρωτικής ακτής. Επιπλέον, το στοιχείο αυτό αποτελεί ένα επιπρόσθετο επιχείρημα της θέσης ότι ο τομέας εκείνος δεν ανήκε στη δικαιοδοσία του διοικητή της Αραβίας αλλά της Αιγύπτου.

Η κρίση του 3^{ου} μ.Χ. αιώνα δεν θα καταφέρει κάποιο ουσιαστικό πλήγμα στην επαρχία, καθώς αντιμετωπίστηκε καίρια με μερική συρρίκνωση των συνόρων και συμπύκνωση των δυνάμεων, σίγουρα όμως θα αναδείξει για πρώτη φορά στην ιστορία τη σημασία των Αράβων με τη δημιουργία του μεσοποταμιακού βασιλείου των Λαχμιδών, η πρωτεύουσα του οποίου al-Hira θα παραμείνει έξω από κάθε ρωμαϊκή επιρροή. Είναι όμως αξιοσημείωτο ότι σε αυτήν την περίπτωση, περιοχές που υπάγονταν κατά τις δύο προηγούμενες περιόδους στη ζώνη του πολύ χαμηλού κόστους εμπίπτουν πλέον σε αυτήν του χαμηλού κόστους, γεγονός που αποτελεί ένδειξη ότι η Ρώμη κατά τα ταραγμένα εκείνα χρόνια αναθέτει τη διοίκηση περιοχών, που τελούσαν άλλοτε υπό τον άμεσο έλεγχο της, σε φίλα προσκείμενα ομόσπονδα αραβικά κρατίδια, διατηρώντας απλώς για τον εαυτό της τον ρόλο ενός γενικού επόπτη.

Βιβλιογραφία

- Bowersock, G.W. 1971. «A Report on Arabia Provincia». *JRS* 61: 219-42.
Bowersock, G.W. 1976. «Limes Arabicus». *HSCP* 80: 219-29.
Bowersock, G.W. 1983. *Roman Arabia*. Cambridge, London: Harvard University Press.

- Campbell, B. 2007. Ανατύπωση. «The Army». Στο *The Cambridge Ancient History*. Τόμ. 12, *The Crisis of the Empire, A.D. 193-337*, εκδ. A.K. Bowman, P. Garnsey και A. Cameron, 110-130. 2^η έκδοση. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Crone, P. 2007. «Quraysh and the Roman Army: Making Sense of the Meccan Leather Trade». *BSOAS* 70,1: 63-88.
- Fitzpatrick, M.P. 2011. «The Indian Ocean Trade and Roman Imperialism». *Journal of World History* 22,1: 27-54.
- Fletcher, R., και R. Winter. 2008. «Prospects and Problems in Applying GIS to the Study of Chalcolithic Archaeology in Southern Israel». *BASOR* 352: 1-28.
- Fry, G.L.A., B. Skar, G. Jerpåsen, V. Bakkestuen, και L. Erikstad. 2004. «Locating Archaeological Sites in the Landscape: a Hierarchical Approach based on Landscape Indicators». *Landscape and Urban Planning* 67: 97-107.
- Goold, G.P., εκδ. 1989. Ανατύπωση. *Pliny. Natural History: Libri III-VII*. Μετάφραση H. Rackham. Cambridge, London: Harvard University Press, 1942.
- Goold, G.P., εκδ. 1991. Ανατύπωση. *The Scriptores Historiae Augustae*. Μετάφραση D. Magie. Cambridge, London: Harvard University Press, 1921.
- Goold, G.P., εκδ. 1995. Ανατύπωση. *Strabo: Geography. Books 15-16*. Μετάφραση H. L. Jones. Cambridge, London: Harvard University Press, 1930.
- Goold, G.P., εκδ. 1996. Ανατύπωση. *Diodorus of Sicily: The Library of History. Books XIX.66-XX*. Μετάφραση R.M. Geer. Cambridge, London: Harvard University Press, 1954.
- Graf, D.F. 1978. «The Saracens and the Defence of the Arabian Frontier». *BASOR* 229: 1-26.
- Graf, D.F. 1993. «The Via Nova Traiana between Petra and Aqaba». *Syria* 70,1: 262-3.
- Griffin, M. 2007. Ανατύπωση. «Nerva to Hadrian». Στο *The Cambridge Ancient History*. Τόμ. 11, *The High Empire, A.D. 70-192*, εκδ. A.K. Bowman, P. Garnsey και D. Rathbone, 84-131. 2^η έκδοση. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Harris, W.V. 2007. Ανατύπωση. «Trade». Στο *The Cambridge Ancient History*. Τόμ. 11, *The High Empire, A.D. 70-192*, εκδ. A.K. Bowman, P. Garnsey και D. Rathbone, 710-40. 2^η έκδοση. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Hassall, M. 2007. Ανατύπωση. «The Army». Στο *The Cambridge Ancient History*. Τόμ. 11, *The High Empire, A.D. 70-192*, εκδ. A.K. Bowman, P. Garnsey και D. Rathbone, 320-43. 2^η έκδοση. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Isaac, B. 1984. «Bandits in Judaea and Arabia». *HSCP* 88: 171-203.
- Isaac, B. 1988. «The Meaning of the Terms Limes and Limitanei». *JRS* 78: 125-47.
- Kennedy, D. 1998. «The Identity of Roman Gerasa: An Archaeological Approach». *MeditArch* 11: 39-69.
- Kennedy, D. 2006. Ανατύπωση. «Syria». Στο *The Cambridge Ancient History*. Τόμ. 10, *The Augustan Empire, 43 B.C.-A.D. 69*, εκδ. A.K. Bowman, E. Champlin και A. Lintott, 703-36. 2^η έκδοση. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Lock, G., και T. Harris. 2006. «Enhancing Predictive Archaeological Modeling: Integrating Location, Landscape, and Culture». Στο *GIS and Archaeological Site Location Modeling*, εκδ. M.R. Mehrer και K.L. Wescott, 36-55. Boca Raton, London, New York: Taylor And Francis.

- Löwenborg, D. 2010. Excavating the Digital Landscape. GIS Analyses of Social Relations in Central Sweden in the 1st Millennium AD. *Aun* 42. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Mayerson, P. 1986. «The Saracens and the Limes». *BASOR* 262: 35-47.
- Mayerson, P. 1989. «Saracens and Romans: Micro-Macro Relationships». *BASOR* 274: 71-9.
- Parker, S.T. 1982. «Preliminary Report on the 1980 Season of the Central "Limes Arabicus" Project». *BASOR* 247: 1-26.
- Parker, S.T. 1986. «The Limes Arabicus Project: The 1985 Campaign». *Syria* 63,3: 401-5.
- Parker, S.T. 1987. «Peasants, Pastoralists and "Pax Romana": A Different View». *BASOR* 265: 35-51.
- Parker, S.T. 1988¹. «Preliminary Report on the 1985 Season of the Limes Arabicus Project». *BASOR*.Supplementary Studies 25: 131-74.
- Parker, S.T. 1988². «The Limes Arabicus Project: The 1987 Campaign». *Syria* 65,3: 419-23.
- Parker, S.T. 1990. «The Limes Arabicus Project: The 1989 Campaign». *Syria* 67,2: 476-9.
- Parker, S.T. 1991. «Preliminary Report on the 1989 Season of the Limes Arabicus Project». *BASOR*. Supplementary Studies 27: 117-54.
- Parker, S.T., και J.W. Betlyon. 1985. «Preliminary Report on the 1982 Season of the Central "Limes Arabicus" Project». *BASOR*.Supplementary Studies 23: 1-34.
- Parker, S.T., J.W. Betlyon, και M.R. Toplyn. 1990. «Preliminary Report on the 1987 Season of the Central "Limes Arabicus" Project». *BASOR*.Supplementary Studies 26: 89-136.
- Peters, F.E. 1978. «Romans and Bedouin in Southern Syria». *JNES* 37,4: 315-26.
- Retzleff, A. 2003. «A Nabatean and Roman Domestic Area at the Red Sea Port of Aila». *BASOR* 331: 45-65.
- Roller, D.W. 1983. «The Ain Laban Oasis: A Nabataean Population Center». *AJA* 87, 2: 173-82.
- Sartre, M. 2007¹. Ανατύπωση. «Syria and Arabia». Στο *The Cambridge Ancient History*. Τόμ. 11, *The High Empire, A.D. 70-192*, εκδ. A.K. Bowman, P. Garnsey και D. Rathbone, 635-63. 2^η έκδοση. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Sartre, M. 2007². Ανατύπωση. «The Arabs and the Desert Peoples». Στο *The Cambridge Ancient History*. Τόμ. 12, *The Crisis of the Empire, A.D. 193-337*, εκδ. A.K. Bowman, P. Garnsey και A. Cameron, 498-520. 2^η έκδοση. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Smith, A.M. 2005. «Pathways, Roadways and Highways: Networks of Communication and Exchange in Wadi Araba». *NEA* 68,4: 180-9.
- Speidel, M.A. 2007. «Außerhalb des Reiches? Zu NeuenLateinischenInscriptionenaus Saudi-Arabien und zurAusdehnung der RömischenHerrschaft am Roten Meer». *ZPE* 163: 296-306.
- Speidel, M.P. 1987. «The Roman Road to Dumata (Jawf in Saudi Arabia) and the Frontier Strategy of "PraetensioneColligare"». *Historia* 36,2: 213-21.

- Strobel, K. 1988. «Zu Fragen der Frühen Geschichte der Römischen Provinz Arabia und zueinigem Problemen der Legionsdislokation im Osten des Imperium Romanum zu Beginn des 2. Jh. N. Chr.». *ZPE* 71: 251-80.
- Swanson, S. 2003. «Documenting Prehistoric Communication Networks: A Case Study in the Paquimé Polity». *AmerAnt* 68,4: 753-67.
- Tomber, R. 2004. «Rome and South Arabia: New Artefactual Evidence from the Red Sea». *Proceedings of the Seminar for Arabian Studies* 34: 351-60.
- Tomber, R. 2012. «From the Roman Sea to beyond the Empire: Egyptian Ports and their Trading Partners». *British Museum Studies in Ancient Egypt and Sudan* 18: 201-15.
- Vermeulen, F. 2006. «Understanding Lines in the Roman Landscape: A Study of Ancient Roads and Field Systems Based on GIS Technology». Στο *GIS and Archaeological Site Location Modeling*, εκδ. M.R. Mehrer και K.L. Wescott, 266-91. Boca Raton, London, New York: Taylor And Francis.
- Whittaker, C.R. 2007. Ανατύπωση. «Frontiers». Στο *The Cambridge Ancient History*. Τόμ. 11, *The High Empire, A.D. 70-192*, εκδ. A.K. Bowman, P. Garnsey και D. Rathbone, 293-319. 2^η έκδοση. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Wilkes, J. 2007. Ανατύπωση. «Provinces and Frontiers». Στο *The Cambridge Ancient History*. Τόμ. 12, *The Crisis of the Empire, A.D. 193-337*, εκδ. A.K. Bowman, P. Garnsey και A. Cameron, 212-68. 2^η έκδοση. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Williams, P.R., και D.J. Nash. 2006. «Sighting the Apu: A GIS Analysis of Wari Imperialism and the Worship of Mountain Peaks». *WorldArch* 38,3: 455-68.